

Grobna arhitektura od Krete do Rima

Torbica, Nikica

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:764327>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Nikica Torbica

Grobna arhitektura od Krete do Rima

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2014.

Sažetak

Počevši od ranominojskog razdoblja u Grčkoj pronalazimo brojne grobne ostatke poput kružnog groba s kupolastim svodom u Measari te grobova nedaleko od Knososa i Festosa. Ipak, prve monumentalne grobove pronalazimo u mikenskoj civilizaciji koja zapanjuje svojim tolos grobnicama. Ove građevine diče se svojom veličinom i lažnim svodovima, a među najpoznatijim ističu se Atrejeva riznica i Klitemnestrina grobnica. Osim tolos grobnica, u Mikeni pronalazimo i dva grobna kruga, grobni krug a i grobni krug b koji sadrže više ukopa. Kronološki prethode tolos grobnicama, a diče se svojim bogatim prilozima. U Staroj Grčkoj napušta se običaj velebnih grobnica te se na putevima koji vode iz grada stvaraju nekropole u kojima se pokapaju svi grčki građani. Na primjeru atenskoga groblja Keramik možemo vidjeti kako to ipak ne znači da je briga za pokojnike u potpunosti zanemarena. Na njemu pronalazimo brojne nadgrobne ploče izrazite umjetničke vrijednosti. U Perziji grčki graditelji izgrađuju prvi mauzolej satrapu Mauzolu, a upravo taj oblik građevine utječe i na Antički Rim. Nakon prvih ostataka koji su bili skromni, u 4. i 3. stoljeću pr. Kr. počinje gradnja velebnih građevina za istaknute pojedince, a taj se običaj ne prekida sve do pada Rimskog Carstva. Kao najpoznatije grobnice kronološki navodim grobnicu obitelji Scipion, grobnicu pekara Eurisaka, Augustov mauzolej, Piramida Gaja Cestiusa, Hadrijanov mauzolej, grobnice uz Via Latinu, rimske katakombe i Helenin mauzolej. Grobnice su navedene kronološki, a sve ih odlikuju jedinstvene karakteristike i originalnost u projektiranju i izgradnji. Kako se Rimsko carstvo širilo i na prostore današnje Republike Hrvatske, na kraju ističem dva primjera koja pokazuju praćenje trendova i u ovome kraju carstva. U sjevernoj Hrvatskoj pronalazimo više primjera kružnih grobnica s dromosom, što podsjeća na grčke primjere. Na primjeru Murse pronalazimo tipične rimske nekropole na izlazima iz gradova s njihovim kamenim sarkofazima i grobnim natpisima.

Ključne riječi: grobnice, mauzoleji, arhitektura, antika

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Prapovijesna Grčka	2
2.1. Grobnice u minojskoj kulturi	2
2.2. Grobnice u mikenskoj kulturi	5
2.2.1. Mikena: arhitektura i baština	5
2.2.2. Grobni krug A	6
2.2.3. Grobni krug B	8
2.2.4. Tolos grobnice	9
2.2.5. Probni prilozi: spoj dvaju kultura	11
2.2.6. Primjeri manje poznatih grobnica mikenske kulture	13
3. Stara Grčka	14
3.1. Status osoba treće životne dobi i pogrebi	14
3.2. Groblja Stare Grčke	15
3.3. Grčki utjecaj na Perziju	18
3.4. Zanimljivosti	19
3.4.1. Najnovija istraživanja vezana uz Aleksandrov grob	19
4. Apeninski poluotok prije Rima	22
5. Rim: od kraljevstva do carstva	24
5.1. Rimski običaji pokapanja	24
5.2. Pregled grobnica	24
5.2.1. Lapis Niger	26
5.2.2. Grobnica iz Pestuma	27

5.2.3. Mauzolej obitelji Scipion	29
5.2.4. Grobnica pekara Eurisaka	30
5.2.5. Casal Rotondo	31
5.2.6. Augustov mauzolej	32
5.2.7. Mauzolej Cecilije Metel	34
5.2.8. Piramida Gaja Cestiusa	35
5.2.9. Priscilina grobnica	36
5.2.10. Hadrijanov mauzolej	37
5.2.11. Grobnice uz via Latinu	38
5.2.12. Rimske katakombe	39
5.2.13. Helenin mauzolej	40
6. Primjeri antičkih grobnica u Hrvatskoj	42
6.1. Antičke kružne grobnice s dromosom u Hrvatskoj	42
6.2. Antičke grobnice i grobni spomenici u Mursi	44
7. Zaključak	47
8. Literatura	49
9. Popis priloga	51

1. Uvod

Razmislimo li o početku ljudske civilizacije jasna nam je centralna uloga grobnica i ukopa u proučavanju tih razdoblja. Tome je tako jer su oni često jedini netaknuti izvor spoznaja o prapovijesnoj kulturi i načinima života. Ipak, razvojem civilizacija i pojavom pisma važnost grobova u historiografiji jenjava, iako nipošto u potpunosti ne iščežnja. Zanimljivo je stoga promotriti upravo razdoblje razvijanja prvih europskih civilizacija čije se povijesti sastoje od kompleksnih sustava ideja i društveno-političkih odnosa. U takvom kontekstu grobovi dobivaju sekundarnu ulogu, a u konvencionalnom školovanju se s njima dotiče samo kada su u pitanju najvelebniji primjeri. Upravo u tome pronalazim motivaciju za pokušaj sustavnog pregleda razvoja grobne arhitekture i načina pokapanja kroz razdoblje antike.

U ovome ću radu pokušati pratiti razvoj grobne arhitekture od početaka antičkoga razdoblja i grobnica na Kreti pa sve do njihova kraja na prostoru helenističke Grčke i Zapadnoga Rimskog Carstva. Osvrnut ću se i na primjere zanimljivih antičkih pokapanja na prostorima današnje Hrvatske, kako bih prikazao da su i ta područja bila dijelom kulture i običaja antike te kako imaju za ponuditi značajne ostatke, vrijedne daljnjeg proučavanja te uvrštavanja na mapu istaknutih antičkih spomenika.

Prateći razvoj grobnica možemo pratiti i razvoj civilizacija, njihovih odnosa prema zagrobnom životu i pokojnicima. Taj odnos prikazuje ujedno i odnos prema obiteljskom nasljeđu, ali i prema životu uopće. Osim ovoga kulturološkog faktora, razvoj arhitekture grobnica, ali i načina pokapanja daje nam još jedan uvid u ispreplitanja antičkih kultura te u kontinuitet njihova razvoja i međusobnu ovisnost.

2. Prapovijesna Grčka

2.1. Grobnice u Minojskoj kulturi

Minojska kultura ili Minojska civilizacija je kultura brončanog doba koja je nastala na otoku Kreta, a njezin procvat datiramo od 2700. do 1450. godine pr. Kr., kada ju zamjenjuje Mikenska grčka kultura. Minojsku kulturu otkriva poznati britanski arheolog Sir Arthur Evans početkom 20. stoljeća.

Nakon što se sredinom trećeg tisućljeća odvija već spomenuti dolazak novog vala stanovništva iz Male Azije na Kretu kojim dolazi Minojska kultura, a otpočinje ranominojsko doba, povijest dobiva bitnu prekretnicu i novu točku od koje prati razvoj ljudske kulture i njezina dostignuća. Nas posebno zanimaju arhitektonski dosezi, posebice grobne arhitekture.

Slika 1: kružna grobnica u Mesari

Već su iz ovoga razdoblja otkriveni temelji kuća od kamena, ali i mnogo grobova različitih oblika. U ovome se razdoblju većinom radi o malim proširenim prostorijama ukopanima u pećini, grobovima s komorama te kružnim grobovima u Mesari. Kružne su grobnice bile prekrivene kupolom, a do njih su vodili hodnici što podsjeća na puno kasnije mikenske tolos grobnice. No, za razliku od njih, ove su grobnice služile za pokapanje stotine pokojnika. Paralelno s pokapanjem, tijela su bila i spaljivana.¹

Takva raznolikost ukopa traje sve do 9. i 8. stoljeća pr. Kr. Kada doseljavanje dorskog stanovništva s grčkog kopna utječe na sve veće širenje spaljivanja pokojnika koje vremenom postaje univerzalno.²

¹ Jurić, Ante, *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka, 2001., str. 140.

² Isto, str. 140.

Grobovi minojske kulture bili su bogati pogrebnim inventarom od kojeg se ističu bodeži od bakra, pečati od različitih materijala, zlatni ukrasi, kameni i mramorni idoli što potvrđuje da je Kreta trgovala i s drugim krajevima sredozemlja.

Takvi bogati i brojni zlatni prilozima vraćaju nas u bogatstvo zlata kojem smo svjedočili 800 godina radije u nalazima iz Troje. Najznačajniji nalazi su optočeno prstenje s urezanim kamenjem koje otkriva religiozne običaje te način odijevanja, suknje zvonastog oblika s raznolikim obrubima i dekorativnim dodatcima te bolero prsluk. Nađeno je i prstenje slično onome pronađenom u Mikeni, na lokalitetu Vafio.³

Kao konkretan primjer jednog takvog bogatog pogreba možemo uzeti kraljevsku grobnicu-hram koja se nalazi nešto južnije od poznate palače u Knosu, a koja pripada srednjeminojskom razdoblju.⁴ Ovo se zdanje sastojalo od popločenog dvorišta iz kojeg se ulazilo u predvorje i kriptu sa stupovima koja je služila i kao izvor svjetlosti. Iza kripe pronalazimo samu pogrebnu komoru. U predvorju ujedno pronalazimo i stepenice koje vode na kat, do prostorije s dvama stupovima, a za koju se pretpostavlja da je imala ulogu hrama. Iako grobnica nije u potpunosti očuvana, pojedini su zidovi, posebice donji, u dobrom stanju. Sama je grobnica sa srednjim stupom bila isklesana u stijeni.

Bogati pokop je otkriven i u Maliji, gdje je pronađena kraljevska nekropola Krisolak. Njezini su zidovi prilično slični zidu palače u Maliji kojeg odlikuje lijepo isklesani kameni blokovi i koji u svome tijeku pokazuje uleknuća i ispupčenja. Ipak, u slučaju grobnica oni su izrađeni od manje kvalitetnog materijala, iako uvijek ukrašavani štukom.⁵ Od grobnih priloga pronađen je veliki zlatni privjesak za vrat, debljine 5 centimetara koji prikazuje dvije pčele spojenih glava i abdomena formirajući time jedan обруč iz kojih se odvajaju krila. Između oslonaca i krila pronalazimo okruglu pregradu i zlatne granulirane diskove koji formiraju središte i vise s krila i abdomena. Također, pronalazimo veliko prstenje s urezanim kamenjem, pečati, broševi, ornamenti od zlatnih pločica, a koji su se stavljali kao ukras na odijela, skupa s naušnicama izrađenim od zlata u obliku spirale, masivnih narukvica i dijadema. Zlatni su listići bili izrađivani uz pomoć kamenih matrica, no za širu upotrebu koristila se aplikacija malenih zlatnih kuglica uz pomoć topline.⁶

³ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 113.

⁴ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 154.

⁵ Regulier, Catherine, *Najveće kulture svijeta: Grčka*, Extrade, Rijeka, 2005., str. 15.

⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 113.

Osim ovih grobnica, zanimljive pronalazimo u okolini male palače Hagia Trijada koja se nalazi 3 kilometra od Festosa. Tamo je pronađeno više grobnica koje se datiraju od ranominojske pa sve do kasnominojske faze. Među njima se posebice ističu dva tolos groba s priložima glinenih i kamenih vaza iz kasnominojske faze. Iz jednog od tih grobova potječe i obojeni sarkofag koji se čuva u muzeju u Heraklionu. U drugom je pak grobu pronađen uvozni materijal iz Egipta. Palača je vjerojatno služila kao ljetnikovac vladarima iz Festosa pa se i grobovi mogu povezati s njima.⁷ Slične su tolos grobnice pronađene i u Praisosu.

Možemo zaključiti kako su u kasnijim stadijima minojske kulture kraljevske grobnice postale monumentalnije. Čini se kako su grobovi na kopnu nešto stariji pa možemo pretpostaviti kako su grobovi na Kreti izgrađeni po njihovom uzoru što bi objasnilo zašto taj tip grobnica odudara od inače linearnog razvoja kretske arhitekture.⁸

Muzej u Heraklionu mjesto je u kojemu se nalazi velik dio materijalne ostavštine minojske kulture, a nas bi posebno mogla zanimati dvorana XIII. nazvana i dvorana sarkofaga. U toj su dvorani izloženi pretežno glineni sarkofazi iz kasnominojskog i postminojskog razdoblja. Prvi su bili u obliku kovčega na četiri noge, ukrašeni izobličnim likovima hobotnice. Posebice se ističe sarkofag iz Gurnije sa životinjom i njezinim mladunčetom i larnaks iz Palaikastra s religijskim simbolima. Drugi su pak u obliku kade ukrašeni apstraktnim motivima, a pronađeni su na raznim mjestima Krete.⁹

Čuveni sarkofag iz Hagie Trijade izložen je u dvorani XIV.. Izrađen je od obojenog vapnenca u obliku kovčega. Dug je 1,37 m, a visok 0,92 m. Na njegovim dužim stranama naslikane su freske religijskih scena s procesijama. Obje freske prikazuju po šest likova koji na jednoj strani obavljaju čin liberacije i prinose žrtvu pokojniku, a na drugoj prinose vola na žrtvenik, popraćeno zvukom frule mladića. Na užim su stranama naslikane su po dvije mlade žene na kolima koja vuku konji ili grifoni.¹⁰

⁷ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 162

⁸ Regulier, C., *Najveće kulture svijeta: Grčka*, str. 15

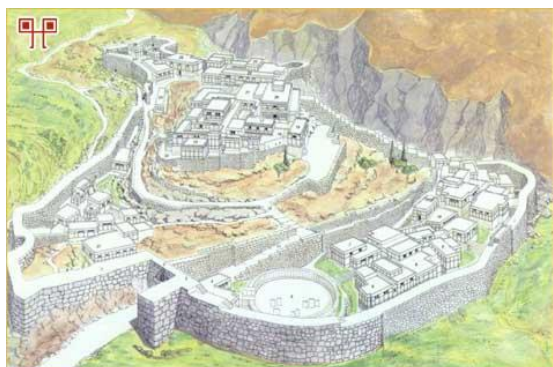
⁹ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 178

¹⁰ Isto, str. 179

2.2 Grobnice u Mikenskoj kulturi

2.2.1 Mikena: arhitektura i baština

Mikenska kultura, odnosno Heladska kultura je termin koji se odnosi na brončano doba u kopненоj Grčkoj. Vrhunac ove kulture je bio između 1600. i 1100. godine pr. Kr., a glavni su centri ove kulture bili gradovi Mikena, Tir i Arg.

Slika 2: rekonstrukcija Mikene

Dugo se Mikenska kultura smatrala dijelom Minojske kulture, no 1952. znanstvenici se konačno slažu kako je Mikenska kultura etnički različita od Minojske. Takav zaključak ne trebamo percipirati kao granicu dviju kultura koja nam omogućava jasnu podjelu između antičkih civilizacija, nego upravo kao pokazatelj međusobne kulturološke isprepletenosti i kompleksne povezanosti antičkih naroda čije granice ne dijele, nego označavaju nastavak razvoja prethodno stečenih civilizacijskih i kulturoloških dosegâ.

Iako je neprimjereno nazvati mikensku arhitekturu homerijanskom, budući da su Homerova djela iz puno mlađeg razdoblja grčke povijesti, promatrajući mikensku ostavštinu ne možemo previdjeti sličnosti s Homerovim opisima trojanskoga rata kada u sjećanje priziva velebne bitke, mjesta života, ali i odnose spram smrti i pokapanja.¹¹

Istražimo li dublje Homerovu impresioniranost Mikenom brzo ćemo uvidjeti kako ona nije slučajna. Naime, u Homerovo su vrijeme ruševine Mikene predstavljale veliku misteriju, no i svjedočanstvo o slavnoj prošlosti tih područja. U Mikeni se stoga štovao kult Agamemnona što objašnjava zašto su Mikenske grobnice smatrane kulturnim mjestom te su bile nadaleko poznate u Homerovo doba.¹²

Iako danas imamo jasne dokaze o kulturnim mjestima u Homerovo vrijeme, imamo nedovoljno informacija da bismo izvukli ozbiljnije podatke o tome od čega su se ti kultovi sastojali i koja im je bila svrha. Znamo da su pri kraju 8. stoljeća pr. Kr. Mnoge mikenske

¹¹ Stierlin, Henri, *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, Taschen, Köln, 2009., str. 15.

¹² Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 280.

grobnice bile otvorene za potrebe kulta. Moguće je da su glinene figurice u grobovima koje su otkrili pastiri, a slični su kipićima mikenskog kulta, svjedočanstva kulta koje ima podrijetlo u Homerovoj poeziji. Ili su pak izraz poštovanja prema dalekim pretcima koji su čak i Homera inspirirali.

Predmeti poput kaciga s veprovim kljovama definitivno su ostavština brončanodopske kulture budući da u klasičnoj grčkoj ne postoje. Takav motiv koji se pojavljuje kod Homera upućuje na naknadno otvaranje mikenskih grobnica i pronalazak artefakata koji su privukli pažnju tadašnje kulturne elite. I motivi izrazito dugačkih kopalja koja su znatno skraćena do Homerova vremena upućuju kako su Homerovi opisi inspirirani mikenskom ostavštinom.¹³

Ne čudi onda kako je upravo Homer inspirirao Heinricha Schlimanna da krene u svoja istraživanja koja ga dovode do ekskavacija na Peloponezu, gdje otkriva Mikensku kulturu i ono što naziva Agamemnonovom palačom te Atrejevu riznicu. Taj događaj s pravom možemo nazvati otkapanjem začetaka grčke kulture.¹⁴

2.2.2 Grobni krug A

Ušavši u prostor nekadašnjeg grada Mikene pronaći ćemo desno od ulaznih stuba Kraljevski krug, formiran visokim uspravnim pločama, a ispod kojih pronalazimo više pogrebnih mjesta. Ti su humci prepoznatljivi zbog svojih kružnih bedema, a odvojeno je od njih postojala i prapovijesna nekropola namijenjena običnom puku.¹⁵ Pronađene grobnice možemo datirati u 16. stoljeće prije Krista što govori i kako su pažljivo čuvane tijekom rekonstrukcije Mikene u 13. stoljeću prije Krista.¹⁶

Te se grobnice nalaze južno od zgrade žitnice, a otkriva ih Schliemann 1876. godine. Danas ih nazivamo grobovima kruga A. Još je u srednjeheladskom razdoblju na

¹³ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička G*

¹⁴ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Par*

¹⁵ Guatoli, Maria Teresa; Rambaldi, Simone, *Izg*

¹⁶ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Par*

tom prostoru bilo groblje koje se prostiralo izvan današnjih zidina sve do dijela na kojem su otkriveni slični, ali nešto stariji grobovi kruga B. Krug A obuhvaća promjer od 28 metara, a u njemu je otkriveno šest grobnica. Od njih je pet otkrio sam Schliemann, a šesti je otkrio grčki arheolog Stamatakis.¹⁷ Upravo su tih pet grobnica Schliemannu dale prvi kompleksniji uvid u mikensku kulturu jer su grobnice bile netaknute te s potpunim grobnim inventarom koji otkrivaju bogatstvo i stupanj razvoja tadašnje mikenske civilizacije.¹⁸

Prostor je ograđen dvama redovima okomito postavljenih ploča koje su bile natkrivene vodoravnim pločama što je davalo izgled punog zida čija je visina iznosila između 0,9 i 1,5 metara. Ulaz u grobni krug nalazio se na njegovoj sjevernoj strani. Grobovi 1 do 5 imali su oblik pravokutne rake sa stranama obzidanim lomljenim i neobrađenim kamenom. Bili su različitih dimenzija pa one variraju od 3,05 x 2,15 metara pa do 6,55 x 4,1 metar, dok im dubina varira od 0,75 do 1,5 metara. Svaki je od grobova natkriven kamenim pločama. Iznad ploča je bila nasuta zemlja koja formira humak na koji se postavljala stela. Stele su ukrašene plitkim reljefom s prizorima lova, ratnicima, utrkama konjskih zaprega i drugim motivima.

U grobnicama je pronađen bogat grobni inventar koji danas krase mikensku dvoranu u Arheološkom muzeju u Ateni. Najznačajniji od njih su zlatne dijademe, pojasi, rozete, medaljoni, posude od srebra i zlata, bodeži s inkrustracijom i pet zlatnih maski koje su prekrivale lica pokojnika. Njih odlikuje stilizacija te one ne predstavljaju odliku realnoga portreta pokojnika, nego ju vežemo s ritualima i vjerovanjima u zagrobni život. Maske su poznate i kao Agamemnonova maska i maske njegove obitelji iz Atrejeve dinastije jer je zbog bogatstva nalaza Schliemann mislio kako bi grobnice mogle pripadati samo toj dinastiji, ipak danas je ta teza odbačena te se grobnice pripisuju nepoznatoj kraljevskoj dinastiji.¹⁹

2.2.3 Grobni krug B

Slika 4: Grobni krug B

Grobovi kruga B nalazili su se zapadno od Lavljih vrata na udaljenosti od oko 130 metara. Ti su grobovi pronađeni godine 1951. prilikom restauracije Klitemnestrine

grobnice. Temeljita iskapanja započinju sljedeće godine te se nastavljaju 1956. godine. Tada se otkrivaju mjestimično sačuvani perapetni zid od kamena istog promjera kao i kod grobova kruga A, odnosno 28 metara. Ovdje su otkrivene najstarije grobnice u Mikenima, a u njima pronalazimo ostatke plemića i vladara.²⁰

Unutar toga kruga pronađeno je čak 24 grobna mjesta čije su grobne komore sagrađene između 1650. i 1550. godine pr. Kr. Većina je grobova iz istog razdoblja kao i grobovi u grobnom krugu A, ali pronađeno je i par iz starijih razdoblja. Jedanaest je grobova bilo obloženo neobrađenim kamenom, dok je ostalih trinaest građeno klesanim kamenom. Sami grobovi izgledali su jednako kao i na grobnom krugu A, prekriveni pločom te potom nasuti zemljom na koju se stavljala stela. Oprema grobova bila je bogata te pronalazimo keramičke vaze, brončano oružje, bodeže, šiljke kopalja i strijela te različite predmete i ukrase od zlata. Dimenzije grobova su se kretale od 2,75 x 1,8 metara do 3,8 x 1,8 metara dubine od 2 do 3,5 metara.²¹

2.2.4 Tolos grobnice

Drugi je grobni krug pronađen u južnom dijelu grada, pored zidina. Od 1520. pr. Kr. Prelazi se s grobova u obliku rova na gradnju impresivnih kružnih odaja u obliku košnice sa šiljatim kupolama i lažnim svodovima zvanih tolos grobnicama. Sve nam to kazuje kako je u Mikenima grobna arhitektura bila prilično raznovrsna, ne samo kronološki gledano, nego i tipološki i ideološki.²²

Ove su grobnice sa svojom lažnom kupolom postale najpoznatijim građevinama mikenskoga razdoblja i simbolom grčke grobne arhitekture. Takav oblik grobnice naziva se još i košničasta grobnica, a sam izraz tolos upotrebljava se u Grčkoj i za ostale građevine kružnog oblika.²³

²⁰ Guatoli, M. T., Rambaldi, S., *Izgubljeni gradovi drevnog svijeta*, str. 47.

²¹ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 203.

²² Guatoli, M. T., Rambaldi, S., *Izgubljeni gradovi drevnog svijeta*, str. 47.

²³ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 27.

Zanimljivo je odmah napomenuti kako su pronađene i u drugim mjestima u Grčkoj kao u Argosu, Tirintu, Vafiju, Pilosu, Atici, Orhomenosu i Tesaliji. Podrijetlo vuku vjerojatno s Krete.²⁴

Slika 5: Ulaz u Atrejevu riznicu

Kao najpoznatije mikenske tolos grobnice ističu se Atrejeva riznica i Klitemnestrina grobnica. Ove dvije konstrukcije datiraju između 1250. i 1220. godina prije Krista što tolos grobnice čini mlađim načinom pokapanja od prethodnih pokapanja u jame. Sve tolos grobnice odlikuje isti tlocrt koji se sastoji od ravna, nenatkrivena prilaza nazvanog dromos koji formira dubok rov koji ulazi u građevinu.

Taj je prilaz omeđen kamenim zidom precizne izrade koji se spaja s vratima, odnosno samim ulazom u tolos. Prođemo li kroz ulaz pronaći ćemo se u okrugloj prostoriji s lažnom kupolom koja je služila kao mjesto pokapanja.²⁵

Mikenske grobnice Alan Wace svrstava u tri skupine na temelju specifičnosti koje ih razlikuju. Prva skupina, odnosno skupina A okuplja grobnice u periodu od 1500. do 1460. godine pr. Kr., a to su Kiklopska grobnica, Epano Phurnos i Egistova grobnica. Slijedi skupina B čije grobnice datiraju između 1460. i 1400. godine pr. Kr. I to su Pnaghia grobnica, Kato grobnica i Lavlja grobnica. Skupina C su grobnice iz razdoblja od 1400. do 1300. godine pr. Kr i tu spadaju Genia grobnica, Atrejeva riznica i Klitemnestrina grobnica.²⁶

Iako istog oblika, tolos grobnice razlikuju se po veličini i bogatstvu priloga. Atrejeva riznica najveća je i najbogatija od svih tolos grobnica u Mikeni. Njezin je dromos dugačak 36 metara, a širok 6 metara. Zidovi koji ga okružuju uzdižu se do 14 metara. Vrata grobnice visoka su 5,4 a široka 2,6 metara čije su strane ukrašene svaka s jednim reljefno obrađenim polustupom po uzoru

Slika 6: Atrejeva riznica

²⁴ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 198.

²⁵ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 27.

²⁶ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 198.

na one u kretskim palačama. Vrata su se zatvarala drevnim krilima prekrivenim broncom. Iznad vrata nalazi se trokutasti otvor koji služi za rasterećivanje, ali i da se na njega stavi ploča s dekoriranim reljefnim motivima. S obje strane te ploče nalazio se po jedan polustup u njezinoj visini. Vrata i otvor bili su odijeljeni monumentalnom gornjom gredom mjera 7 sa 6 metara i 1,4 metra debljine. To gredi daje volumen od ukupno 60 metara kubnih te težinu od preko 120 tona.²⁷

Kao i u slučaju trokuta iznad vrata, tako i u samom tolosu radi se o lažnom svodu, odnosno kupoli. Pri gradnji takve kupole svaki se sljedeći red kamena ili opeke izvlači prema sredini prostorije dok se ne dosegne vrh prostorije u kojem se kupola zatvara. Širina kupole Atrejeve riznice iznosi 14,5 metara, a nakon trideset i dva koncentrična reda sužavajućih kamenja njezina visina iznosi 13,2 metra.

Stabilnost čitave građevine jamči velika količina materijala koja okružuje kupolu i koja ju u potpunosti prekriva. Taj je materijal popunjavao okružje građevine prilikom gradnje te je pratio njezin razvoj. Time je postignut ujednačen raspored sila koje djeluju na vanjsku površinu kupole što joj osigurava koheziju i snagu.²⁸

Unutrašnjost riznice sastoji se od dva dijela. Ulaskom u grobnicu našlo bi se u velikoj prostoriji kružnoga oblika koja bila natkrivena lažnom kupolom, a koja je služila kultu. Iz te bi se prostorije kroz mali hodnik ulazilo u četvrtastu prostoriju koja je služila samom pokapanju pokojnika.²⁹

Riznicom se naziva zbog bogatstva zlatnih i drugih predmeta za koje se pretpostavlja da su bili u grobnici prije pljačke u starom vijeku. Ova je grobnica i u arhitektonskom pogledu najsavršenija od svih devet tolos grobnica. Zbog velike sličnosti s grobnicom u Orhomenosu pretpostavlja se kako je djelo istoga arhitekta.³⁰

Velebnost ovih građevina možemo u potpunosti spoznati tek smjestimo li ih u povijesni kontekst čitave antike. Veličina lažne kupole Atrejeve riznice neće biti nadmašena sljedećih 1300 godina, do vrhunca moći carskoga Rima. Savršenost njihove forme,

²⁷ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 27.

²⁸ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 28.

²⁹ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 202.

³⁰ Isto, str. 201.

majstorstvo kiklopskih kamenja te kvaliteta izrade čine tolos grobnice najvećim dostignućem u pogrebnoj arhitekturi čitavoga 2. tisućljeća prije Krista.³¹

2.2.5. Grobni prilozi: spoj dviju kultura

Iako su etnički različite, brojni artefakti prikazuju nedvojbenu povezanost i isprepletenost minojske i mikenske kulture. Upravo u grobnicama vidimo brojne njihove sličnosti, a uzmemo li za primjer tolos grobnice u Mikeni, Vafiju i Dendri vidjet ćemo kako su ostatci toliko slični da bi ih katkada bez saznanja o mjestu nalazišta bilo izrazito teško razlikovati. Sličnosti najviše pronalazimo u artefaktima od zlata, bronce, slonovače i kristala. Kaleži, pehari, čaše, ritoni te bodeži izazivaju brojne polemike oko toga jesu li uvezeni s Krete ili su proizvedeni u okolici Mikene.³²

Dio tog grobnog priloga je nesumnjivo bio plijen pokojnika kojeg su donijeli sa svojih pohoda u Kreti, ali postoji mogućnost i da su bogatiji Mikenjani naručivali izradu profinjenih predmeta od kretskih zanatlija koji su vremenom dolazili i na Peloponez. Takav bi razvoj zasigurno pratio i razvoj lokalnog obrta te izučavanje kretskih vještina i kopiranje motiva.

Slika 7: Agamemnonova maska

Vjeruje se kako su upravo lokalni obrti zaslužni i za proizvodnju poznatih zlatnih pogrebnih maski budući da taj detalj u pokapanju ne potječe s Krete. Upravo nam ovaj originalni motiv mikenske kulture ostavlja jedinstvenu priliku da vidimo crte lica junaka s kakvima se susrećemo u Homerovim opisima.

Neovisno o tome je li grobni inventar uvezen s Krete ili je proizvod lokalnih obrtnika, on nam nepobitno govori o umjetničkim dosezima i afinitetima lokalnoga stanovništva. Elegancija zlatnih vaza napravljenih iz jednoga komada zlata, dekoriranih divljim životinjama; formalna ljepota pehara iz Vafija koje odlikuju detaljni reljefi bikova, vjerno prikazana živost lova na lavove koju pronalazimo na bodežima, rafiniranost prikaza planina i okružja na zlatnom prstenju

³¹ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 30.

³² Isto, str. 13.

katkada upotpunjeni motivima lova i religije te najpoznatiji prilog ritona u obliku bikove glave s zlatnim rogovima i rozetom na čelu te s nosom prekrivenim zlatnim listom, prikaz mitološkog Minosa. Taj nam velebni primjer umjetnosti Grka još jednom pokazuje tijek njezina razvoja te kulturološko podrijetlo grčke civilizacije.³³

Iz pogrebnog inventara možemo učiti o ulozi smrti u grčkom društvu i religiji. O samoj religiji nemamo puno spoznaja, većina spoznaja koje imamo dolazi nam upravo iz grobnica i njihovih priloga. O religiji i vjeri u zagrobni život govore nam zlatne maske, konzerviranje trupla u medu i sve ostalo što je bilo vezano uz imućnije pokojnike.³⁴

Također, bogatstvo kamenih ukrasa njihovih palača i grobova i način izrade i ukrašavanja grobnih priloga, ali i ratne opreme svjedoče o osobitom ukusu proizašlom iz posebnog tipa društva. I danas možemo naslutiti o kakvom se životu radi pogledamo li njihove optočene mačeve, prizore bitaka ili lova na lavove, leoparde, divlje guske. No te scene prati i hladnoća kojom su prikazane krvave borbe i bešćutnost prema svemu što je ljudsko i ranjivo.³⁵

Unatoč jasnim poveznicama u grobnim priložima, iste poveznice ne pronalazimo u arhitekturi grobnica ili arhitekturi uopće. Iako su utjecaji i isprepletenost razvoja neupitni, u arhitekturi kretski i mikenski stil jasno se razlikuju.³⁶

2.2.6. Primjeri manje poznatih grobnica mikenske kulture

Osim grobnica za koje možemo reći da svjedoče i podupiru homerske opise, ističe se i nadgrobni spomenik s najstarijim prikazom konja u egejskoj umjetnosti. Njega pak možemo nazvati heziodskim. Kod motiva konja susrećemo se s dvojakim značenjima, s jedne strane ti su konji izrezbareni kao krupne i snažne životinje, karakterističniji konjima koji su upotrebljavani za rad na selu. S druge pak strane, njihova je simbolika u mikenskom društvu bila puno bliža avanturizmu i ratništvu tako da te dvije mogućnosti tumačenja motiva konja ostavljaju prostora za daljnja istraživanja.³⁷

³³ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 18.

³⁴ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, str. 249

³⁵ Isto, str. 257.

³⁶ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 18.

³⁷ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, str. 257.

Zanimljivi su i pronalasci tolos grobnica drugdje na prostoru prapovijesne Grčke. Kao takav ističe se primjer tolos grobnice nedaleko od palače u Pilosu gdje se nalazi brežuljak na kojemu je 1953. godine lord William Taylour grobnicu. Ona je nedugo potom i restaurirana od strane grčke arheološke službe. Puno je manjih dimenzija, a njezina je izgradnja jednostavna i nezgrapna usporedimo li ju s mikenskim grobnicama. Pronađene su još tri tolos grobnice u okolici Pilosa, no na žalost sve su opljačkane. Neovisno o tome, te grobnice svjedoče o bogatstvu grada Pilosa koji nije jako kaskao za Mikenom.³⁸

Još jedan zanimljiv primjer tolos grobnice pronalazimo u okolici Sparte na lokalitetu Vafio na kojem je otkrivena neopljačkana kupolna grobnica iz mikenskog razdoblja, odnosno iz 15. stoljeća pr. Kr. U grobnici je pronađeno mnoštvo predmeta poput ukrašenog oružja, ukrasa, posuda za vino, nakita i drugog. Posebice se ističu dvije zlatne šalice čiji reljef prikazuje prizore lova na bikove. Pretpostavlja se kako je to grobnica uglednog mikenskog ratnika. Pogrebni inventar izložen je u Arheološkom muzeju u Ateni.³⁹

3. Stara Grčka

Tijekom dorske Grčke ne ističu se brojni velebni ostatci grobnica kako je bilo u prethodnom razdoblju u Mikenima. Pokojnici se pokapaju inhumacijom ili incineracijom u grobnicama koje su se nalazile izvan grada, uz puteve koji vode u njega i iz njega. Ipak, to ne znači kako je pogreb bio shvaćan olako.⁴⁰ Kako bismo održali kontinuitet opisa ove teme, u manjku velikih grobnih zdanja opisat ćemo ukratko pogrebne običaje.

3.1. Status osoba treće životne dobi i pogrebi

Stariji su ljudi u Grčkoj bili izrazito poštovani. Konkretni dokaz tome pronalazimo na natpisu iz Delfa gdje možemo pročitati kako je kazna za odbijanje dohrane majke i oca lišenje

³⁸ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 216.

³⁹ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 479.

⁴⁰ Flaceliere, Robert, *Grčka u doba Perikla*, Naprijed, Zagreb, 1979., str. 89.

slobode, a slično pronalazimo u Ateni u kojoj je zanemarivanje roditelja bilo kažnjivo globom. Te su dužnosti uključivale i dostojanstven pogreb koji prati i poštuje običaje.

Slika 8: Prikaz pogrebnog rituala

Pokojnika je čistila i uređivala najbliža rodbina. Potom su ga obavijali trakama i omatali u plahte, ostavivši lice otkriveno. Skupa s mrtvacem zakapane su i dragocjenosti poput prstenja, ogrlica, narukvica i brojnih drugih predmeta. Ovisno o periodu, pokojniku se katkada i u usta stavljao kovani novac kao plaća lađaru Haronu

za prijevoz preko podzemne rijeke, a rjeđe je pokraj tijela ostavljan i kolač od meda za podzemnog psa čuvara Kerbera.⁴¹

Truplo se dan ili dva izlagalo na odru u predvorju kuće, nogu usmjerenih prema vratima. Na pogrebu u sudjelovali većinom muškarci, dok je sudjelovanje žena bilo ograničeno samo na najužu rodbinu. Prema izvorima saznajemo kako se u Ateni pokapanje vršilo tijekom noći zbog bojazni kako bi se smrću moglo okaljati sunčeve zrake.

Na groblju, izvan gradskih zidina, tijelo se pokapalo ili spaljivalo na lomači. Ako bi se spaljivalo pepeo i kosti bi se skupljale u maramu te bi se spremali u žaru. Nakon pogreba slijedili su obredi čišćenja sudionika i kuće pokojnika jer se izrazito bojali bilo kakvih dodira sa smrću.⁴²

3.2. Groblja Stare Grčke

Proučimo li grčke gradove brzo ćemo vidjeti kako sve obilježavaju nekropole izvan grada, odnosno na njegovoj periferiji. Promotrimo kako je to

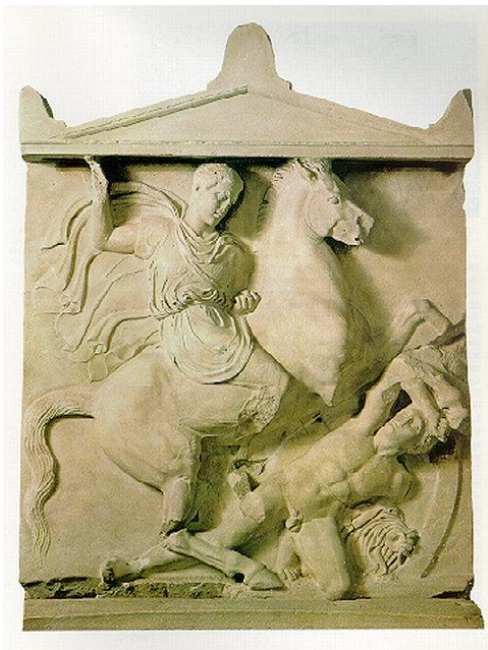

⁴¹ Flaceliere, R., *Grčka u doba Perikla*, 89.

⁴² Isto, str. 91.

izgledalo na primjeru Atene. Atensko groblje bilo je u dijelu grada nazvanome Keramik, na njegovom vanjskom dijelu. Ono se nalazilo uz cestu koja je vodila do Akademije. Dio groblja bio je rezerviran za grobove državnika i skupine ratnih heroja. U izvorima se spominje kako su ovdje pokopani Periklo, Trazibul, Konon, Klisten, Harmodije i Aristogitona. Mnogi pogrebni spomenici svjedoče o iznimnoj umjetničkoj i povijesnoj vrijednosti, kakva je karakteristična za sve aspekte grčke kulture pa tako i pogrebne. Osim dijela groblja rezerviranog za elitu, ustanovljeno je kako je jedan njegov dio namijenjen za sve klase, čak i za robove. Grobovi robova bili su obilježavani okruglim stupićima na kojima je pisalo njihovo ime.

Još jedno groblje otkriveno je južno od svete ceste, nedaleko Svetih vrata. Ta se cesta nazivala Grobišna aleja. Na ovome su groblju otkopane manje grobišne parcele koje su služile za obiteljske ukope. Njihovi su nadgrobni spomenici bili jednostavne mramorne ploče te stele ukrašene prizorima iz života pokojnika. Među stelama ističu se Stela Hegezo i Stela Deksilios kao iznimna umjetnička ostvarenja.⁴³

Slika 10: Stela Deksilios

Deksilos pogiba.⁴⁴

Opišimo pobliže navedene stele. U obližnjem muzeju Oberlander možemo pronaći Stelu Deksilios. Visoka je 1,75 metara, a ukrašena je brončanim detaljima poput uzda, stremena i vijenca na Deksilovoj glavi te mača palog protivnika. Sastojao se od postolja s natpisom, veće središnje plohe s reljefom i zabatnog završetka ukrašenog palmetama. U niskom je reljefu prikazan dvadesetogodišnji Deksilos na konju kako preskače nagog i nemoćnog protivnika. Radnja koju prikazuje reljef vezana je uz Korinstku bitku vođenu između Atene i Sparte u kojoj

⁴³ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 280.

⁴⁴ Isto, str. 282.

Stela Hegezo se pak nalazi u Nacionalnom arheološkom muzeju. Smatra se remek djelom umjetnosti prijelaza 5. na 4. stoljeće pr. Kr. Ova je stela nešto niža od Deksilionove te njezina visina iznosi 1,49 metara. Oblikom podsjeća na hram sa zabatom i ukrasnim akroterijama. U plitkoj niši su prikazana dva lika, žena koja sjedi te pruža ukrasni predmet sluškinji. Nadgrobni spomenik imenuje sjedeću ženu Hegezom.⁴⁵

Zanimljivo je pročitati i izvorni dojam arheologa koji je sudjelovao u proučavanju atenske nekropole. Njega nam donosi u svojoj knjizi *U zemlji muza*, autor Uroš Pasini koji navodi svjedočanstvo Salomona Reinacha, poznatoga francuskoga arheologa koji djeluje u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. O grčkim stelama Reinach kaže sljedeće:

„Ta tiha tuga čini draž tolikih nadgrobnih stela, rad nepoznatih umjetnika, koje spadaju u najnježnije i najčistije proizvode antičke umjetnosti 4. stoljeća... Znakovi očajanja se tu nikad ne nalaze. Kretnje i izrazi lica su blagi, i samo lagani naklon glava otkriva unutarnju misao kipara. Jedan od najljepših primjera ovih spomenika je atenska stela na kojoj se pojavljuje pokojnica koja sjedi i vadi nakit iz malog kovčega, koji joj pruža služavka.

Uvijek tako nalazimo sliku pokojnice u nekoj običnoj radnji svog zemaljskog života... S kojom je zaista antičkom finoćom istkan veo tuge koja prekriva ove ganutljive prizore. Koliko je plemenitija ta tuga bez suza koja kao da se krije s nekom vrstom stidljivosti na jučer zatvorenom grobu i ponovno doziva osmijeh dražesne pokojnice.“⁴⁶

Slika 11: Stela Hegezo

Osim tipične nekropole, u Sparti se posebice ističe poznata grobnica zvana Leonida. Prema legendi zapovjednik Pauzanija prenio je Leonidine kosti iz Termopila četrdeset godina nakon njegove smrti te su za njih izgradili velebnu grobnicu. Građena je u obliku antičkog

⁴⁵ Isto, str. 295.

⁴⁶ Pasini, U., *U zemlji muza: znameniti gradovi i predijeli Grčke*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 182.

hrama, a sastojala se od dvaju prostorija. U blizini nje dignuta je i nadgrobna ploča Pauzaniji.⁴⁷

3.3. Grčki utjecaj na Perziju

Promotrimo li grobnice perzijskih vladara nećemo pronaći monumentalna zdanja kakva bismo možda očekivali. Perzijski kralj Kir imao je skromnu grobnicu, malenu građevinu s krovom na dvije vode ispod kojeg se nalazila tek jedna prostorija. Sama je građevina stajala na platformi koja se sastojala od šest velikih stuba. Podrijetlo spomenika nije poznato, a izgledom podsjeća na uzdignutu arku.

Kirovi nasljednici ipak rade atraktivnije grobnice, urezane u stijene. Vanjski dio isklesan je tako da nalikuje pročeljima zgrada. To je tipična odlika mezopotamskog kiparstva koji ne poznaje trodimenzionalnu izradu te nikada ne odlazi dalje od izrade reljefa. Kao primjeri ovakvih grobnica ističu se grobnice Darija i Kserksa.⁴⁸

No grčki se utjecaj prepoznaje u kasnijim razdobljima. Grobnu arhitekturu 4. stoljeća pr. Kr. bez dvojbe označava upravo savršen primjer komunikacije grčke i perzijske kulture, a to je Mauzolej u Halikarnasu. Samu je grobnicu koncipirao satrap Mauzol. Iako joj je on idejni začetnik, nije ju nikada imao priliku vidjeti, nego je za izgradnju zaslužna njegova udovica Artemisija koja gradnju započinje nakon Mauzolejeve smrti 353. godine pr. Kr. Kao arhitekti spominju se Piteja i Satila, dok su Skopa, Timotej, Brijaksid i Leohar bili zaslužni za izradu dekoracija Mauzoleja. Od dekoracija ističu se dva friza u podnožju te friz u celi koji prikazuje utrku konja.⁴⁹

Opisan je od strane brojnih antičkih autora uključujući Vitruvija i Plinija Starijeg. Prema zapisima građevina je zbog svoje impozantne veličine bila vidljiva daleko s mora, prilazeći gradu. Iako je njezinu gradnju naručio perzijski satrap Mauzol, navedeni su arhitekti i zapovjednici gradnje bili Grci, a stil gradnje odgovara grčkoj kulturi pa i ovu grobnicu možemo uvjetno smjestiti pod dosege grčke arhitekture.

⁴⁷ Jurić, A., *Grčka: od mitova do antičkih spomenika*, str. 474.

⁴⁸ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, str. 416.

⁴⁹ Regulier, C., *Najveće kulture svijeta: Grčka*, str. 126.

Iskapanja ovoga mauzoleja započinju 1791. godine kada se prvi dijelovi mauzoleja šalju u Britanski muzej. Iskapanja se nastavljaju i polovicom 19. stoljeća, a pokušaji rekonstrukcije izgleda građevine ne prestaju sve do druge polovice 20. stoljeća kada se prikazuje najpotpunija maketa nekadašnjeg mauzoleja.

Sam je mauzolej čvrsto stajao kao svjedočanstvo moći i slave nekadašnje Perzije sve do 12. stoljeća kada ga ruši veliki potres, a njegove ostatke u potpunosti uništavaju hospitalici koji na njegovom mjestu grade dvorac 1506. godine.

O njegovim dimenzijama svjedoči Plinije Stariji koji zapisuje kako visina nadmašuje 41 m, a da je dužina podija iznosila čak 140 m. Podij je pratio friz s reljefom slavних bitki. U bazi podija bio je ulaz u podzemnu kriptu. Ova je masivna građevina u obliku kule bila okrunjen krovom oblika piramide na čijem je vrhu bila kolosalna skulptura Mazuola i njegove žene u ceremonijalnoj kočiji.

Na primjeru ovoga mauzoleja u Jonskoj Grčkoj možemo vidjeti kako su se unatoč snažnom oslanjanju na matičnu grčku tradiciju, Jonski Grci uvijek isticali domišljatošću, novim rješenjima te inovacijama. Ta im je odvojenost omogućila novu perspektivu te otklon od tradicionalnog načina razmišljanja i djelovanja što se očituje i na arhitekturi.⁵⁰

3.4. Zanimljivosti

3.4.1. Najnovija istraživanja vezana uz Aleksandrov grob

Mjesto posljednjeg počivališta Aleksandra Velikoga velika je povijesna misterija na koju odgovor već tisućljećima traže brojni povjesničari i arheolozi. Zanimljivo je stoga na kraju cjeline o Antičkoj Grčkoj dati kratak osvrt na najnovija istraživanja i dvije kontrarne teze oko lokacija Aleksandrova groba koje su se pojavile u posljednje dvije godine. Napomenuo bih kako ovi pronalasci nipošto nisu zaključni te kako su obje teze i dalje predmet rasprava i žestokih borbi unutar struke.

⁵⁰ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 128.

Arheolozi su u blizini drevnog grčkog Amfipolija otkrili građevinu koja bi mogla biti grob velikog Aleksandra Makedonskog. Za kralja ratnika, koji je vladao u četvrtom stoljeću prije Krista, smatralo se da je pokopan u Egiptu. No stručnjaci su sada vrlo uzbuđeni novootkrivenim mramornim zidom koji datira iz tog vremena, a nalazi se oko 600 kilometara sjeverno od Atene.

Zidani blok je 500 metara dug i tri metra visok, a arheolozi vjeruju da se u njemu nalazi kraljevska grobnica. Arheolog Aikaterini Peristeri nada se da će tamo pronaći kosti povijesno važnih osoba.⁵¹

Druga pronađena grobnica se nalazi u oblasti Kom el Dika, u srcu Aleksandrije, šezdesetak metara od džamije Nebi Danijel, gdje se i prema arapskim tradicionalnim vjerovanjima nalazi grob velikog vojskovođe.

Grobnica je navodno bila zapečaćena i skrivana u 3. i 4. stoljeću da bi se nakon promjene religije u Rimskom carstvu zaštitila od uništavanja. Inskripcije u mauzoleju, većina na starogrčkom i egipatskom jeziku, spominju da je on posvećen "kralju nad kraljevima, osvajaču svijeta, Aleksandru III".

U njemu je bio pronađen slomljeni sarkofag od kristala, vjerojatno oštećen u nemirima u Aleksandriji 270. godine nove ere te 37 kostiju za koje se vjeruje da pripadaju odraslom muškarcu. U tijeku je analiza određivanja starosti kostiju, kao i ispitivanja koja trebaju pokazati pripadaju li one makedonskom kralju.

Profesor Lilčić Adams kaže da je Aleksandar Veliki umro neposredno nakon šetnje čamcem po močvarnim predjelima rijeke Eufrat. Njegov čamac se odvojio od ostalih i tri dana i tri noći lutao tijesnim rukavcima rijeke. Povijesni izvori govore da je luksuzna kočija sa zlatnim sarkofagom u kome je bilo položeno mumificirano tijelo kralja, umjesto u Ajgu stiglo u Memfis, a kasnije u Aleksandriju, gdje je Ptolomej podigao vrt i izgradio dva mauzoleja. Kasnije je kraljica Kleopatra prenijela tijelo u stakleni sarkofag, a zlatni pretopila i iskoristila u otporu protiv Rimljana - kaže profesor Lilčić Adams.

Brojni Makedonci i dalje vjeruju kako se njegov grob nalazi u Makedoniji, a to podržava i Pasko Kuzman koji je iznosio podatke kako je na tragu grobnice te hrvatski istražitelj Domagoj Nikolić koji je 2013. godine izjavio da se grob Aleksandra Trećeg Makedonskog nalazi na lokalitetu Bila Zora kod makedonskog grada Sveti Nikola. Do tog

⁵¹ <http://www.jutarnji.hr/pronaden-grob-aleksandra-velikog--arheolozi-pronasli-kraljevsku-grobnicu-u-grckoj/1121973/>

zaključka je došao na bazi satelitskog snimka brdašca na kome se nalazi geoglif, drevni antički znak, za koji Nikolić vjeruje da označava kraljevsku grobnicu.⁵²

Ove nam teze pokazuju kako su i istraživanja grobne arhitekture iz vremena antike i danas predmet brojnih znanstvenih, ali i političkih borbi. To aktualizira ovu temu i pokazuje koliko je antička baština i dalje bitan faktor u podsvijesti čitavih naroda.

⁵² <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/402989/Gde-je-grob-Aleksandra-Velikog/print>

4. Apeninski poluotok prije Rima

Budući da znamo kako su se već u prapovijesno vrijeme pokapali narodi na prostoru antičke Grčke, osvrnut ću se i dati pregled pokapanja na Apeninskom poluotoku iz razdoblja prije Rimskog kraljevstva. Kako su ostatci grobne arhitekture u ovome razdoblju siromašni, neću se detaljnije zadržavati na opisivanju grobova, nego ću pokušati dati što kraći pregled načina pokapanja kao uvod u pokapanja antičkoga Rima.

Između 5. i 3. tisućljeća neolitske su se zajednice pokapale inhumacijom, u zgrčenom položaju. To se tumači oponašanjem fetus položaja zbog loše tehnike iskapanja zemlje. Takav je položaj zahtijevao znatno manju jamu od pokapanja u ispruženom položaju.⁵³

Pređemo li na bakreno doba u Italiji, odnosno razdoblje od 2400. do 1900. godine pr. Kr. pronaći ćemo brojne ukope bez ili s različitim razinama grobne arhitekture.

Slabo razvijenu grobnu arhitekturu možemo pronaći u grobovima Remedella. Nekropola je to sa stotinama grobova pokojnika u ispruženom ili zgrčenom položaju, a od priloga se ističu bakreni bodeži i sjekire te jedan srebrni broš za kojeg se smatra da je hispanijskoga podrijetla.⁵⁴

U Gaudi ćemo pak naći nama zanimljivije grobnice iskapane u stijeni. U njima se nalazilo od jednog do najviše sto pet pokojnika, a njihovi su grobovi iskapani u stijeni u obliku peći te od priloga većinom sadrže kameno oružje, crnu keramiku i svjetiljke.

U Castellucciu grobovi su šupljine niskih svodova u kojima se nalazi velik broj nagomilanih kostura kojima se pristupalo kroz posebne hodnike ili okomita okna.

U ovome razdoblju pronalazimo i prve grobove megalitskog tipa, to su dolmeni na sjeveru Sardinije, kod Otrantskih vrata, na Malti i u primitivnim oblicima na Korzici.⁵⁵

Na sjeveru Sardinije pronalazimo grob kojem se pristupalo s istoka preko pokrivenih prolaza, a sastoji se od velike vodoravne kamene ploče koju nosi kamenje raspoređeno u ovalnome krugu, a unutar kojeg se nalazi pokojnik.

⁵³ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i Rimski republika*, str. 386.

⁵⁴ Isto, str. 388.

⁵⁵ Isto, str. 389.

Njih nasljeđuju "grobovi divova", masovne grobnice s apsidama na rubovima. To nam svjedoči i o sve većoj važnosti koju zaprima kult mrtvih s naglaskom na ideološki plan i plan običaja.⁵⁶

U brončanome dobu, od oko 1500. godine pr. Kr. pa do kraja 2. tisućljeća susrećemo se na apeninskom poluotoku s kulturom terramare. Ona nam ne ostavlja nikakve grobnice, nego pokapanja vrše isključivo u urnama što pokazuje i određeni stupanj jednakosti unutar društvenih skupina. Kako su urne ostavljane na otvorenom, a ne pokapane možemo pretpostaviti kako se ne radi o htoničnoj, odnosno zemaljskoj, nego o religijskoj praksi uranskog, odnosno nebeskog tipa.⁵⁷

Kako smo mogli vidjeti, do brončanog je doba najrašireniji oblik pokapanja bio inhumacija u ispruženom ili zgrčenom položaju, dok se u brončanom dobu na pojedinim prostorima apeninskog poluotoka, Sardinije i Sicilije pojavljuje pogrebni ritual spaljivanja tijela. Taj se ritual nastavlja i u željeznom dobu, u prvom tisućljeću pr. Kr. Iz kojeg su pronađena brojna "polja urna" po Italiji: u Umriji, Marchama, Apuliji, Venetu, u sjevernoj Lombardiji, Emiliji, Toskani, Laciju, Kampaniji, Kalabriji i na Siciliji.⁵⁸

Urna se obično sastoji od dva dijela u obliku stošca koja su spojena širim dijelom. Donja strana koja se naslanja na zemlju plosnate je površine, a suprotna je u obliku izvrnute posude. Urna sadrži pepeo pokojnika te priloge poput kopči, pribadača, narukvica, jantarnih perli, britvi itd.

Do 8. i 7. stoljeća, kada se stvaraju prve etničke skupine, vraća se običaj inhumacije te se on miješa s običajima incineracije. Pokapanje se vrši u jamama ili nadgrobni humcima.⁵⁹

Takve običaje pronalazimo i u Laciju, na prostoru današnjega Rima u kojem su tada bila raštrkana sela, odnosno u koljevci rimske civilizacije.

⁵⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i Rimska republika*, str. 390.

⁵⁷ Isto, str. 392.

⁵⁸ Isto, str. 398.

⁵⁹ Isto, str. 404.

5. Rim: od kraljevstva do carstva

5.1. Rimski običaji pokapanja

Slično kao i u Grčkoj, pokapanje pokojnika je u antičkom Rimu bilo od izrazite važnosti. Odnos prema pokojnicima bio je odraz odnosa prema sebi samima, prema svome imenu i nasljeđu, materijalnom i kulturnom. Tako je pogreb često služio za slavljenje postignuća pokojnika, a njihove zasluge dio su nasljeđa čitave porodice.

Pogrebni je proces bio javan i složen, predvođen profesionalnim glumcima koji su imali ulogu žaljenja za pokojnikom, maskirani maskama koje su predstavljale pokojnikove istaknute pretke kojima se i sam sada pridružuje. Iza glumaca nosilo se tijelo pokojnika, a ceremoniju je upotpunjavala i pogrebna glazba. Nakon ceremonije tijelo se većinom kremiralo, no u rijetkim slučajevima pronalazimo i slučajeve inhumacije koji postaju uobičajeni tek od 2. stoljeća.

Groblja su se nalazila izvan gradova. Na njima su se izvodile ceremonije prilaganja jela i vina, ali i druge aktivnosti tijekom religioznih festivala kako bi odali časti mrtvima. Na spomenicima pronalazimo informacije o pokojniku i oni su vrijedan povijesni izvor koji govori o istaknutim osobama o kojima bismo inače znali malo ili ništa. Sarkofazi su bili umjetnička djela, sa svojim poznatim reljefima čiji su prikazi alegorični, mitološki, povijesni ili prikazi svakodnevnog života.⁶⁰

5.2. Pregled grobnica

Pročitamo li knjigu Herberta Lewandowskog pronaći ćemo mišljenje autora kako čak i u suvremenoj kulturi možemo vidjeti razliku u grobnicama na prostorima današnje Italije i na prostorima današnje Francuske. U Italiji su grobovi raznoliki, bogato ukrašeni te njima dominiraju mramorne statue, prikazi anđela i Bogorodice na velikim obiteljskim grobnicama.

⁶⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_funerals_and_burial

U Francuskoj pak prevladavaju grobovi s jednostavnim kamenim pločama na koje su mahom obilježene samo godina rođenja i smrti. Francuski grobovi poručuju kako je smrt veliki izjednačitelj, dok nam talijanski grobovi poručuju kako se razlika između bogatih i siromašnih nastavlja i nakon smrti.⁶¹

Takvo je stanje bilo puno izraženije u antici koja je luksuzom svojih grobnica nadmašila sva razdoblja koja su joj slijedila. Takav dojam pojačavaju i raskošne pogrebne povorke te skupocjena oprema urni sarkofaga i spomenika. Urne i sarkofazi vili su često pedantno izrađeni od skupocjenih materijala.⁶²

To će lako uvidjeti svaki posjetitelj Italije koji uživa u ostacima antike. Osim hramova i spomenika, pogled mu moraju privući i ekstravagantna grobljima i grobnice. Kako sam već dao naslutiti u uvodnom paragrafu, svi su slojevi društva pokapani na istim grobljima što znači da se nisu izdvajale nekropole za bogataše od nekropola za najsiromašniji puk. Ipak, unatoč tome, razliku između slojeva lako je uočiti i laiku.

Grobovi za bogate rađeni su od kvalitetnog kamena i obično ih odlikuje pravokutan dizajn koji prati dizajn rimskih kuća, s vratima, prilazom, a katkada i više prostorija. Pored pokojnikove pogrebne komore, bile su tu prostorije za posljednji ispraćaj i sastanak rodbine, prostorije za grobne priloge i druge.

Najbogatiji pojedinci su imali još veće građevine, velebne mauzoleje koji se razlikuju oblikom i veličinom. Najistaknutiji je u toj skupini Hadrijanov mauzolej, danas nazvan Anđeoskom tvrđavom. Ističe se i grobnica Scipiona koja sadrži šest prostorija, među kojima možemo spomenuti kuhinju za posjetitelje kako bismo bolje dočarali koliko vjerno ona kopira kuće.

Pokapanja još uvijek imućnog srednjeg sloja možemo vidjeti na primjeru grobnica na Via Latini, uz Appianski put. Jedna od istaknutijih grobnica srednjega sloja je grobnica pekara Eurisaka, oslobođenog roba koji se izdigao do popriličnog bogatstva. Poznata je i grobnica u Petri, na samom istočnom kraju carstva koja je zanimljiva jer je urezana u stijenu, ali i zbog svoje dekoracije koja savršeno odražava modu carskoga Rima.

⁶¹ Lewandowski, Herbert, *Povijest rimskih običaja*, Demetra, Zagreb, 2007., str. 77.

⁶² Isto, str. 78.

Siromašni su se morali zadovoljiti običnim grobnicama, popraćenim bistom pokojnika. Za najsiromašnije bile su rezervirane katakombe koje su svojom upotrebom proslavili kršćani, no koje su bile namijenjene za sve religije.⁶³

Posvetit ću sada pažnju pregledu najznačajnijih grobnica iz rimskoga razdoblja koji svjedoče o rimskim arhitektonskim, ali i kulturnim dosezima. Grobnice neće biti poredane po bogatstvu, nego kronološki kako bismo dobili uvid u razvoj arhitekture, ali i tipova grobnica kroz različita razdoblja rimske kulture.

5.2.1. Lapis Niger

Na prijelazu stoljeća, godine 1899., prilikom radova na forumu u Rimu je pronađen stup na mjestu na kojem se u doba kasnije republike smatralo da se nalazi Romulov grob koji se naziva Lapis Niger. Iako nemamo konkretnih dokaza kako taj grob zbilja i pripada Romulu, možemo ga, pretpostavke radi, staviti na prvo mjesto našega pregleda grobnica.

To je ponovno oživilo već zaboravljene i zanemarene mitove o

postanku Rima. Stup je sadržavao prikaz dva lava, a izrađen je u prepoznatljivom

etrusčanskom stilu. Kamenu je stup bio u obliku krnje piramide, a nalazio se na forumu pod velikom pločom od crnog kamena. Na kamenu je pronađen etruski natpis, a pretpostavlja se kako se radi o naredbi vjerskog karaktera, vjerojatno o zabrani prolaza uz prijetnju bogovima

Slika 12: Lapis Niger

⁶³ http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_funerals_and_burial

podzemlja. Svrha takvog natpisa je vjerojatno da zaštiti grobno mjesto koje se našlo na prostoru na kojemu se širi naselje.⁶⁴

5.2.2. Grobnica iz Pestuma

Pestum ime je grčko-rimskog grada u talijanskoj regiji Kampaniji čija povijest započinje u 7. stoljeću prije Krista. Upravo ovdje pronalazimo grobnicu vrijednu pažnje i divljenja koja nam prikazuje jedan od oblika pokapanja Grka u razdoblju 5. i 4. stoljeća prije Krista. Te su grobnice koje pripadaju više italskoj, nego grčkoj tradiciji otkrivene 1969. godine. Sastojale su se od velikih oslikanih pravokutnih komada kamena prekrivenih dvama pločama koje oblikuju svojevrsan krov grobnice. Pri iskapanju arheologe je iznenadila oslikana unutrašnjost ovih grobnica koja je sadržavala crteže iznimnih detalja i kvalitete. Po prvi puta arheolozi su dobili uvid u do tada slabo poznatu piktoralnu umjetnost Grka.

Najstarija od ovih grobnica datirana je na oko 480. godina prije Krista što ju smješta na početak klasičnog perioda.

Slika 13: Scena simpozijuma

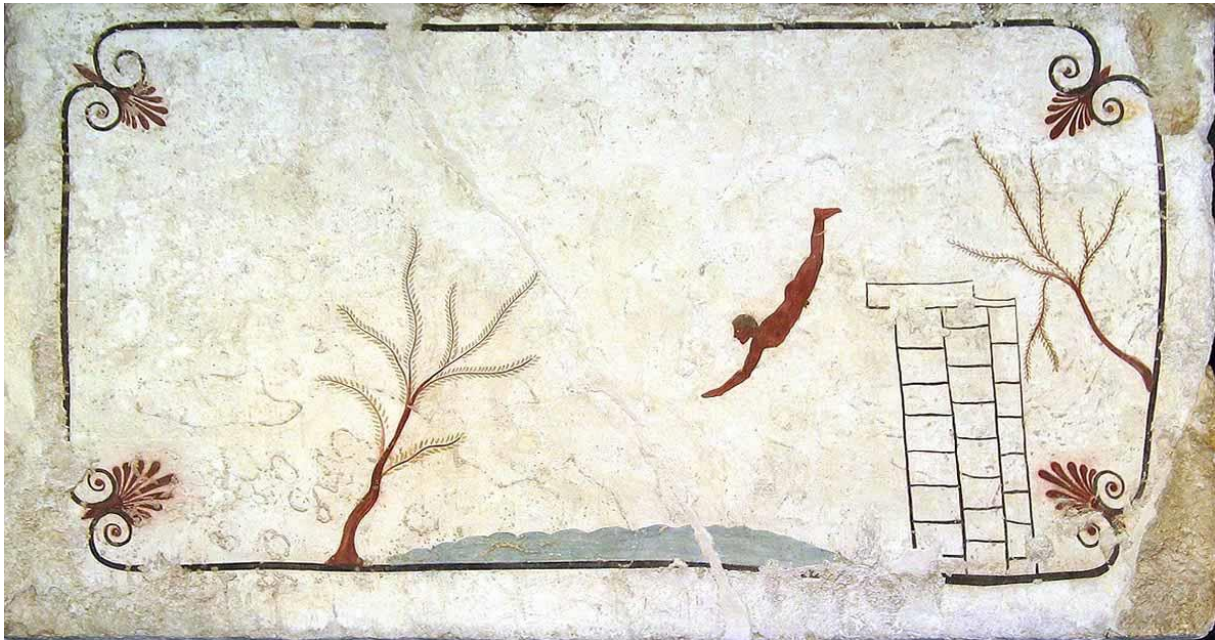
Ova je grobnica poznatija kao

Grobница ronjoca. Ukrasi grobnice sadržavaju scene gozbe s brojnim gostima koji na kaučima dizajniranim za prigode simpozijuma, odnosno zabava popraćenih ispijanjem vina. Sudionici gozbe drže pehare ispunjene vinom te lire popraćene onime što možemo protumačiti kao ugodnim razgovorom. Na krajevima ovih prizora pronalazimo motive svirača flaute te poslužitelja vina. S obzirom da simpozijumi započinju zdravicom bogovima, nema dvojbe kako ovakve scene imaju religioznu konotaciju.⁶⁵

⁶⁴ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i Rimska republika*, str. 464.

⁶⁵ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 74.

Na jednoj od ploča koje prekrivaju grobnicu pronalazimo najzanimljiviji motiv ove grobnice, sliku koja nas vraća dostignućima Pitagore. Ovdje vidimo scenu koju

omeđuju dva drveta, a između kojih se nalazi voda te zid s čijeg vrha u vodu skače muškarac.

Slika 14: Motiv ronioca

Ta je slika jedna od rijetkih primjera arhajskog ili pretklasičnog slikarstva na ravnoj plohi. Tragovi užadi na slici govore nam da je posao odrađen u trenutku zatvaranja grobnice što dovodi u pitanje odnosi li se na život pokojnika. Nameće se pitanja realističnosti prikaza odskočne daske, no nema nalaza takvih dasaka viših od 20 do 30 cm, dok se kod dotične radi o većoj visini. Drveće u blizini daske možda je tradicionalni motiv u prikazu igara u vodi poput onog na vazi koja prikazuje mlade kupačice. Detaljnim promatranjem skakača uvidjet ćemo da njegov položaj nije u potpunosti prirodan te kako se vjerojatno ne radi o tradicionalnom motivu, nego o posebnom prikazu.⁶⁶

Analogijom sa Sapfinim skokom Leukasa čiji skok simbolizira povratak u more čistih ideja, pitagorejci uzimaju ovu sliku kao simbol prelaska duše u beskrajni svemir. Ako prihvatimo ovu sliku kao prikaz reinkarnacije možemo pretpostaviti kako ona simbolizira da duša dotaknuta vjerom u božanstva prerasta fizički svijet i prelazi na sljedeći ponovno se

⁶⁶ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, str. 536.

rodivši. Time ova slika može predstavljati ideju Pitagorina misticizma čije će teme i ideje posuditi i nadolazeće rimsko razdoblje u povijesti antike.⁶⁷

Kako je grob datiran u 5. stoljeće pr. Kr., do tada se već uvriježila tradicija fresaka na gipsu. U to je vrijeme Pestum već stotinjak godina bio kolonija Sibarisa. Budući da o Sibarisu ne znamo puno, ova je grobnica jedan od rijetkih uvida u njegove umjetničke dosege, no iz istog razloga je i neozbiljno zaključivati o općim dosezima Sibariusu na temelju takvog malog uzorka slika.⁶⁸

Mlađe grobnice datirane su na oko 340 godina prije Krista, a u njima pronalazimo brojne motive poput onih utrke kočijama, boksanja i hrvanja, svirača flaute i mnoge druge. Njihova su značenja mnogobrojna, no prikazuju bogat i raznovrstan život pokojnika.

5.2.3. Mauzolej obitelji Scipion

Svoje mjesto na via Appiji među mnogobrojnim antičkim spomenicima našla je i jedna od najpoznatijih grobnica antike, grobnica obitelji Scipion. Otkrivena je slučajno 1780. godine, a otkrila su ju dva svećenika prilikom radova proširivanja vinskog podruma koji se nalazio neposredno pored grobnice. Od tog vremena ova grobnica postaje poznata i omiljena destinacija za brojne posjetitelje, posebice za ljubitelje antike i znanstvenike iz polja povijesti i arheologije.⁶⁹

Slika 15: ulaz u mauzolej obitelji Scipion

Grobnicu je izgradio Lucius Cornelius Scipion Barbatus, poznati rimski konzul, a gradnja je započela 298. godine pr. Kr. Upravo se njegov otmjeni sarkofag ističe u dnu središnjeg hodnika. Odluka o mjestu gradnje je bila politička, budući da je u vrijeme vladanja konzula Scipiona via Appija bila predstavljena kao budućnost

⁶⁷ Stierlin, H., *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, str. 74.

⁶⁸ Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, str. 537.

⁶⁹ <http://www.romeanditaly.com/en/tomb-of-the-scipios/>

razvoja Rima i njegovo otvaranje prema jugu republike.⁷⁰

Scipioni su obnašali visoke političke i vojne dužnosti u doba starog Rima, a među njima se ponajviše ističe Scipion Afrički, poznat po pobjedi nad Hanibalom u Drugom punskom ratu protiv Kartage.

Ovo arheološko nalazište obuhvaća niz podzemnih hodnika visokih dva metra koji se sijeku čineći kvadrat sa stranicom od 11 m, izdubljen u sedrenom brežuljku. U zidovima tih hodnika iskopane su udubine za sarkofage. Ove su prostorije ukrašene slikarijama ratnih pohoda koje datiraju u 2. i 1. stoljeće pr. Kr., nakon kojega su se, prema Ciceronu, prestala koristiti u svrhu pokapanja.

Zanimljivo je za napomenuti da Scipion Afrički nije pokopan u obiteljskoj grobnici: pod optužbom da je otuđio javni novac pobjegao je iz Rima u Linternu te se više nikada ne vraća u Rim. Na njegovu grobu, koji je izvan rimskog teritorija, stoji natpis: "Nezahvalna domovino, nećeš imati moje kosti".⁷¹

5.2.4. Grobnica pekara Eurisaka

Ova je grobnica poznatija kao grobnica pekara Eurisaka, a poznata je kao najveća i najočuvanija grobnica oslobođenika u antičkom Rimu. Njegov je friz klasičan primjer plebejskog stila u rimskoj arhitekturi i umjetnosti. Marko Vergilije Eurisak je grobnicu sagradio za sebe te potencijalno i za svoju ženu Atistiju u završnim godinama republike, pretpostavlja se između 50. i 20. godine pr. Kr.

Lokacija grobnice je izrazito atraktivna, odmah izvan današnjih Porta Maggiore.⁷² Ova nam je grobnica posebno zanimljiva zbog činjenice da ju je izgradio bivši rob, koji je nakon oslobođenja uspio steći poprilično bogatstvo kojemu svjedoči upravo izgradnja ovakve pozamašne grobnice.⁷³

⁷⁰ Skupina autora, *Rim*, Profil, Zagreb, 2009. str. 195.

⁷¹ <http://metro-portal.hr/obiteljska-grobnica-scipiona-africkog-otvara-se-za-posjetitelje/66421>

⁷² Skupina autora, *Rim*, Profil, Zagreb, 2009. str. 185.

⁷³ http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_Eurysaces_the_Baker

O samome izgledu grobnice postojale su brojne rasprave. Ono gdje je rasprava nepotrebna je u činjenici da građevinu karakterizira neobičan dizajn. Brojni su to pripisivali potrebi za pokazivanjem novostečenog bogatstva i u skladu s time građevinu nazivali neukusnom i kičastom. Novije su pak tendencije nešto ozbiljnije i ističu ovaj grob kao jedinstveni doseg antičke arhitekture.

Slika 16: Grobnica pekara

Njezina visina doseže preko 9 metara, a podijeljena je na tri sloja. Prvo od njih sastoji se od tri reda velikih uzdužno položenih kamenih blokova. Sljedeći sloj čine vertikalni polustupovi čija se pozadina stapa u zidu. Na granici drugog i trećeg sloja nalaze se epitafi koji spominju i pekarevo ime te profesiju. Najzanimljiviji je treći sloj koji sadržava jedinstvene uzorke kružnih udubljenja koja su dominantan detalj čitave grobnice. Danas su nam sačuvane tri fasade grobnice, dok je porušena četvrta, glavna strana. Pretpostavlja se kako je ona sadržavala i kipove ili reljef pokojnika i njegove supruge. Iznad trećeg sloja nalazi se friz te krov. Na frizu nalazimo priču o procesu pečenja kruha.⁷⁴

5.2.5. Casal Rotondo

Grobnica nazvana Casal Rotondo najveća je grobnica na Apijanskoj cesti koja se nalazi jugoistočno od Rima. Danas je na njoj izgrađena i nastanjena kuća što ovaj lokalitet čini jedinstvenim spojem antičke baštine i suvremenoga života u rustikalnom okružju. Sama se građevina nalazi na šestoj milji Apijanske ceste.

⁷⁴http://depts.washington.edu/hrome/Authors/peeter/TheEvolutionofaMonumentalSpaceTheBakersTombandPortaMaggiore/pub_zbarticle_view_printable.html

Slika 17: Casal Rotondo

datira u 30. godinu pr. Kr.

Ime grobnice potječe od njezina okrugla oblika te farmerske kuće koja se na njoj nalazi a koju Talijani nazivaju casale. Kuća je izgrađena pri kraju srednjega vijeka kada je služila kao dio nadzora nad cestom, a izgradila ju je obitelj Savelli. Mauzolej pak

Mauzolejev promjer iznosi 35 metara, a odlikuje ga dekoracija frizom iznad kojega je originalno bio stožasti krov tipičnog košničastog izgleda kakav smo mogli vidjeti i kod Grka. Na bazi mauzoleja postojala su sjedala koja su predviđena za odmor putnika te skrivanje od sunca. U blizini mauzoleja pronađen je i zid s ostacima koji potječu iz antike, a za koje se pretpostavljalo da su bili dijelom Casal Rotondo. Ipak, pomnijim proučavanjima došlo se do zaključka kako ti ostatci pripadaju manjem zdanju koje je nekada bilo blizu mauzoleja.⁷⁵

5.2.6. Augustov mauzolej

Augustov mauzolej jedna je od prvih građevina čiju je izgradnju pokrenuo rimski prvi car, August. Mauzolej je dovršen 28. godine pr. Kr. i tada je bio najveća grobnica u antičkome svijetu.⁷⁶ Danas se preostatci koje čine hrpa kamenja s krovom nalaze na Trgu imperatora Augusta, nedaleko rijeke Tiber. Ova je zapanjujuća kružna

Slika 18: Ulaz u mauzolej

⁷⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Casal_Rotondo

⁷⁶ Skupina autora, *Rim*, Profil, Zagreb, 2009. str. 141.

građevina dosegala 45 metara visine i čak 90 metara širine. Unutar grobnice nalazili su se ostatci Augusta, ali i ostatci njegove obitelji i sinova kao što su Tiberije, Neron i Nerva.

Mauzolej je izgrađen od velikih vapnenačkih blokova u bazi građevine, dok su viši slojevi imali vapnenačke ploče u vanjskim slojevima zidova, a koje su bile ispunjene sedrenom šukom. Nakon 7. godine pr. Kr. posjetitelji spominju i brončani kip Augusta koji se nalazio na vrhu građevine. Kako je već rečeno, njegova širina iznosila je impozantnih 90 metara, dok je visinu teže odrediti, ali većina se autora slaže s iznosom od 40 do 45 metara. Vanjski je zid visok 12 metara, dok ruševine mauzoleja danas dosežu visinu od 30 metara.

Slika 19: Augustov mauzolej

Unutrašnji je zid organiziran u tri koncentrična kruga te spojen polukružnim potpornjima s vanjskim zidom radi dodatnog učvršćivanja. Ovakav dizajn čini skupnu debljinu četiri zida čak 25 metara. Mauzolej je imao jedan ulaz koji je imao pogled na polje Marsa, a u njega se ulazilo putem hodnika koji je

vodio do unutrašnjeg nadsvođenog kružnog hodnika grobnice. U unutrašnjem hodniku pronalazimo dva ulaza koji vode do još jednog kružnog hodnika koji okružuje samu grobnu komoru, kružnog oblika s potpornim stupom u sredini. U grobnoj komori pronalazimo tri pravokutna udubljenja u zidu u koja su se polagale urne. U središnjem stupu je također postojalo četvrtasto udubljenje, a pretpostavlja se kako je ovo mjesto predviđeno za urnu samoga Augustina. Po Augustovoj smrti na ulaz u grobnicu bile su postavljene dvije ploče koje su sadržavale njegove životne uspjehe i njegova postignuća. U 4. su stoljeću u istu čast podignuta i dva kamena obeliska koja su pak kasnije bila premještena na drugu lokaciju u Rimu.

U ovoj se građevini vide jasni utjecaji prethodnih velebnih pogrebnih zdanja poput mauzoleja u Halikarnasu ili Aleksandrova mauzoleja u Egiptu. Njezin nas kružni dizajn može podsjetiti na prapovijesne tolos grobnice što sve skupa uokviruje sliku kontinuiteta i kulturnog nasljeđa koje preuzima Rimsko carstvo.

U srednjem vijeku grobnica zbog svoje veličine i dobre fortifikacije postaje tvrđava. U 16. stoljeću postaje botanički vrt, a od 18. stoljeća arena za razne događaje, kasnije posebice za cirkus. U 20. stoljeću prvotno služi za koncerte, a tek kada u Italiji oživljava interes za antičku slavu i nasljeđe ona postaje kulturno dobro.⁷⁷

5.2.7. Mauzolej Cecilije Metel

Mauzolej je bio izgrađen na trećoj milji Apijanske ceste, a pretpostavlja se kako je izgrađen između 30. i 20. godine pr. Kr. Izgrađena je na uzvišenom položaju, na nekadašnjoj erupciji lave koja je uzdigla teren neposredno oko mauzoleja. Takav mu položaj daje poseban izgled, te u skladu sa svojim okruglim visokim zidinama koje podsjećaju na kulu odaje dojam straže

Slika 20: Mauzolej Cecilije Metel

nad cestom koja se prostire u njezinoj neposrednoj blizini. Mauzolej pripada kćerci Kvinta Cecila Metila, rimskog konzula po kojemu je i dobio ime. Ujedno, bila je i žena sina slavnog Krasa iz prvog trijumvirata što objašnjava veličinu njezina mauzoleja.

Mauzolej se sastoji od četvrtastog temelja izgrađenog od nepravilnog kamena i razbijenih blokova sedre koji ispunjavaju sredinu temelja. Iznad tog sloja izdiže se velika cilindrična građevina izgrađena od sedrenih blokova, a povrh kojih se nalazi mramorni friz dekoriran reljefom cvijeća i voća, a u čijem je središtu barbarski zatvorenik sputanih ruku

Interijer se sastoji od pogrebne komore blago stožastog oblika koja iznosi 6,5 metara promjera, a polagano se sužava prema vrhu gdje završava okulusom, odnosno otvorom. Danas nalazimo dodatan red blokova na vrhu koji je dodan kako bi mauzolej poprimio izgled obrambene kule i kako bi se uklopio u obiteljski dvorac koji je tu kasnije izgrađen.⁷⁸

⁷⁷ <http://www.ancient.eu/article/657/>

⁷⁸ <http://archeoroma.beniculturali.it/en/archaeological-site/mausoleum-caecilia-metella>

5.2.8. Piramida Gaja Cestiusa

Ova je piramida jedini preživjeli spomenik od čitavog niza sličnih građevina u Rimu koje su bile izgrađene tijekom 1. stoljeća pr. Kr. To nije ništa čudno uzmemo li u obzir kako je 31. godine pr. Kr. Rim osvojio Egipat te od tada vidimo utjecaj Egipta i egipatskih običaja u kulturi i modi Rima.

Gaj Cestius bio je istaknuti rimski političar te imućan čovjek. U svojoj je oporuci ostavio nalog da mu se izgradi grobnica u obliku piramide u roku od 330 dana. Grobnica je bila građena uz cestu Via Ostiensis u periodu između 18. i 12. godine pr. Kr.⁷⁹ Piramida je kasnije ukomponirana u kružni zid između 272. i 279. godine na poticaj cara Aurelijana, a taj jedinstveni spoj zida i piramide opstao je do današnjega dana.

Slika 21: Piramida Gaja Cestiusa

Dimenzije piramide iznose 36,4 metra visine s širinom baze od 29,5 metara. Zidana je betonom i ciglama, dok je vanjski dio obložen mramornim blokovima. U unutrašnjosti se krije pogrebna komora od 25 metara kvadratnih koja je zazidana nakon postavljanja urne pokojnika, a takvo zatvaranje ponovno korespondira s egipatskim običajima. Pretpostavlja se kako se prvo zadiranje u pogrebnu komoru dogodilo u srednjem vijeku. To je rezultiralo gubitkom urne te brojne dekoracije unutrašnjosti. Zidove grobnice krasi freske.

Restauracija je poduzeta 2001. godine, a nadzirao ju je posebni arheološki odbor Rima nadležan u slučajevima restauriranja ovakvih važnih antičkih spomenika. Daljnja je restauracija najavljena 2011. godine, a započela je 2012. godine pod sponzorstvom japanskoga patrona.⁸⁰

⁷⁹ Skupina autora, *Rim*, Profil, Zagreb, 2009. str. 205.

⁸⁰ <http://archeoroma.beniculturali.it/en/archaeological-site/pyramid-caius-cestius>

5.2.9. Priscilina grobnica

Osim Priscilinih katakombi kojih ću se dotaknuti u ovom radu, u Rimu pronalazimo i poznatu grobnicu u kojoj je sahranjena Priscila po kojoj nosi ime. Podignuta je u 1. stoljeću na via Appiji, a podiže ju oslobođeni rob iz vremena cara Domicijana, Tit Flavije Abascanto svojoj ženi.

Grobница je uzdignuta na četvrtastoj bazi izgrađenoj od kamenih blokova travertina. Na istoj su bazi već postojala dva tornja koja su se preklapala, prije nego je na tom postolju izgrađena Priscilina grobnica.

U samu se grobnicu ulazi hodnikom na kraju kojega pronalazimo prostoriju kojom dominira bačvasti svod. Ulaz nije lociran na stranama grobnice, kako bi prolaznik pomislio, nego se početak hodnika nalazi u podrumu susjedne zgrade, što čini prilaz grobnici naizgled skrivenim, iako ne suviše kompleksnim. Pogrebna je komora bila obložena kamenim blokovima travertina, a sadržavala je tri niše dizajnirane da prime sarkofage.⁸¹

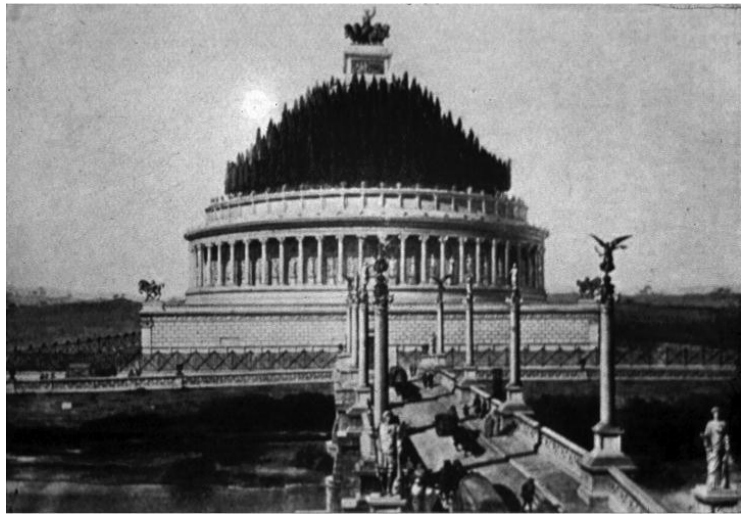

Slika 22: Priscilina grobnica

⁸¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_Priscilla

5.2.10. Hadrijanov mauzolej

Najraskošniji mauzolej ovoga razdoblja bio je Hadrijanov mauzolej, koji je. Kao i njegova vila, ostavio sve druge građevine toga tipa daleko iza sebe. Hadrijan ga počinje graditi šest godina prije svoje smrti, a nakon što umire 138. godine dovršava ga Antonin Pio 139. godine.⁸² Ova se građevina može svojim arhitektonskim dosezima mjeriti s egipatskim piramidama, a postoji mogućnost i da je pri unutarnjem uređenju bila upravo pod njihovim utjecajem.

Slika 23: Rekonstrukcija originalnog izgleda Hadrijanovog mauzoleja

Slika 24: Anđeoska tvrđava

Danas imamo ostatke Hadrijanova mauzoleja koja se danas naziva Anđeoska tvrđava. Iako i dalje impresivno zdanje sa svojom dimenzijom od 73 metara širine te podjednako toliko visine, Hadrijanov je mauzolej bio viši te o njegovim urušenim višim razinama danas mnogi spore i nagađaju. Ako je za vjerovati Prokopiju, njegova je originalna visina iznosila čak 104 metra. Ono što jest poznato je kako je mauzolej krasio golemi Hadrijanov kip na četveropregu te kako su u njemu pokapani svi carevi i članovi carske kuće od Hadrijana do Komoda, s iznimkom Didija Julijana. Veličanstvene slike s muškarcima i konjima kojima je i opremljen stajale su na platformi temelja ili ponad glavnog vijenca cilindričnoga kata. Većina je od brojnih kipova

⁸² Skupina autora, *Rim, Profil*, Zagreb, 2009. str. 248.

koji su krasili ovo zdanje bili bacani na glave Gota pri obrani Rima. Danas se jedini pronađeni kip čuva u gliptoteki u Münchenu.⁸³

5.2.11. Grobnice uz via Latinu

Arheološki park Via Latina jedan je od najvažnijih pogrebnih kompleksa u predgrađu grada Rima, a do današnjeg je dana očuvan izgled i ambijent kakav je bio u doba antike. Autohtonom ambijentu dodaje i cesta koja potječe iz vremena Rima i koja nije obnovljena ili mijenjana. S njezine se obje strane nalaze građevine koje datiraju od rimskoga doba pa sve do srednjeg vijeka. Područje je otkriveno i iskopano 1857. i 1858. pod vodstvom Lorenza Fortunatia, profesora s velikom strašću za arheologijom.

Na početku ovoga parka nalazi se grobnica Barberini, nazvana po obitelji koja je zadnja posjedovala ovu zemlju. Grobnica je datirana u 2. stoljeće, a sastoji se od dvije razine iznad zemlje i podzemne komore za pokojnika. Vanjski dio ukrašen je originalnim dekoracijama, a isto vrijedi i za unutrašnjost ukrašenu freskama, svodovima i štukaturom zidova.

Slika 25: Grobnica Valerii

S desne strane ceste nalazi se grobnica Valerii čiji su zidovi bili rekonstruirani između 1859. i 1861. godine kako bi zaštili bogato ukrašenu podzemnu pogrebnu komoru. Grobnica je datirana između 160. i 170. godine, a u skladu je s bijelim mramornim pločama koje okružuju grobnicu što znači da je iz istoga razdoblja kao i ostala prvotna infrastruktura ovoga parka. Interijer je ukrašen dekoracijom medaljonu u štukaturi.

Nasuprot grobnice Valerii nalazi se Pincrazi grobnica iz kasnog 1. stoljeća nazvanu tako po dva ugravirana citata koja spominju to prezime. Prva je pogrebna komora ukrašena mozaikom na podovima te freskama na ulaznim svodovima. Druga je pak pogrebna komora ukrašena freskama i štukaturama, dok se u sredini prostorije nalazio veliki sarkofag izrađen

⁸³ Lewandowski, H., *Povijest rimskih običaja*, str. 79.

od grčkog mramora. U pozadini grobnice nalaze se ostatci vile koja potječe iz razdoblja kraja 1. stoljeća, a koja je bila naseljena do ranog 4. stoljeća kada je na tom prostoru izgrađena bazilika.⁸⁴

5.2.12. Rimske katakombe

Za razliku od Rimljana koji su svoje pokojnike spaljivali, kršćani su poštovali običaj inhumacije. Problem se javljao zbog siromaštva kršćana te skupe zemlje što je pokapanje činilo izrazito teškim. Bogatiji su donirali dijelove svoje zemlje na kojima su radi bolje iskoristivosti bile iskapane katakombe. Takvi pogrebni običaji kršćana počinju u 2. stoljeću.

Slika 26: Unutrašnjost katakombi

Danas je poznato oko 40 kompleksa podzemnih grobnica, odnosno katakombi. Procjenjuje se kako zbroj dužine hodnika iznosi preko 600 kilometara, a dostiže dubinu i do 5 slojeva. To je omogućilo rimsko vulkansko tlo koje je bilo pogodno za ovakve radove zbog svoje mekoće tijekom iskapanja, ali i jedinstvenog svojstva da se u kontaktu sa zrakom vrlo brzo stvrdne.⁸⁵

Važnost katakombi moramo gledati i kroz povijest umjetnosti budući da su upravo katakombe svjedoci ranokršćanske umjetnosti od 2. do 4. stoljeća. Kršćani su katakombe ukrašavali freskama, skulpturama te medaljonima zlatnog stakla koji su, kao i tijela, većinom uklonjena do današnjega dana. Slično vrijedi i za židovske katakombe koje također obiluju umjetničkim izrazima koje židovi i kršćani nisu mogli drugdje izražavati.

Katakombe su iskapali robovi, kojima su kršćani većinom i pripadali. Katakombe su većinom na dubini od 7

Slika 27: Mjesto za vjerske obrede unutar katakombi

⁸⁴ <http://www.coopculture.it/en/heritage.cfm?id=>

⁸⁵ <https://www.ricksteves.com/watch-read-listen/>

do 19 metara, a površina koje obuzimaju iznosi oko 2,4 četvorna kilometra. Na niže razine se išlo izrazito strmim stubama, a obično se radi o 4 ili 5 razina. Prolazi su dimenzija 1 metar širine s 2,5 metara visine, a sa strana hodnika su bile niše za pokapanja koje su bile 40 do 60 centimetara visine i 1,2 do 1,4 metara dubine. Unutra bi se stavljaio kameni sarkofag u kojemu bi bilo tijelo pokojnika umotano u lanenu odjeću. Potom bi se niša zatvarala pločom koja je nosila ime pokojnika, godine te vrijeme smrti.⁸⁶

Katakombe su čuvale relikvije mučenika i upravo su po njima dobivale imena. Neke od poznatijih katakombi su katakombe Marcela i Petra, Domiciline katakombe, Sebastijanove katakombe, Prisciline katakombe, Komodiline katakombe i brojne druge.

5.2.13. Helenin mauzolej

Neposredno uz katakombe Marcela i Petra nalazi se Helenin mauzolej koji je svojoj majci Heleni gradi car Konstantin od 326. do 330. godine. Prema nekim izvorima pretpostavlja se kako je mauzolej prvotno bio namijenjen njemu prije nego je središte carstva odlučio preseliti u Konstantinopol, a mauzolej prepustiti svojoj majci.⁸⁷

Mauzolej se nalazi na cesti Via Casilina, koja se poklapa s trećom miljom antičke Vie Labicana. Mauzolej nije bio usamljen, nego je bio dio kompleksa grobnica koji se proteže od Porta Maggiore do treće milje Via Labicane. Uključuju i već spomenute katakombe Marcela i Petra i Palaeo-kršćansku baziliku istoga imena. Od bazilike je malo ostalo budući da se na njezinoj bazi gradila novija crkva Sv. Marcela i Petra. Mauzoleju i katakombama pristupa se s lijeve strane crkve.

Prije nego li je na tom mjestu izgrađen mauzolej, bilo je to groblje namijenjeno osobnoj konjici samoga cara. Pretpostavlja se kako je njihova nekropola uništena kao osveta cara Konstantina jer je konjica stala protiv njega na stranu njegovog prethodnika i suparnika, Maxentiusa.

Građevina je bila kružnog oblika, a sastojala se od dva cilindra od

⁸⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Catacombs_of_Rome

⁸⁷ <http://www.casavincenzo.com/eng/HelenaPark>

Slika 28: Helenin mauzolej

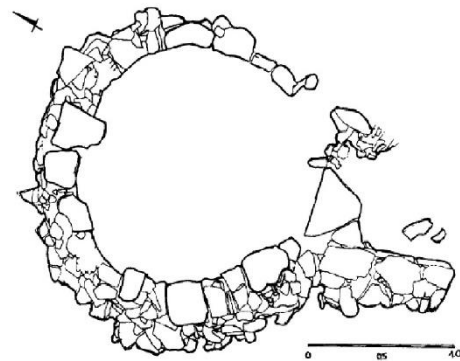
kojih je gornji bio uži s 27,74 metra širine. Unutrašnji promjer je iznosio 20 metara, a originalna visina je iznosila preko 25 metara. Danas je prilikom oštećenja i urušavanja visina smanjena na 18 metara. Donji je cilindar prvotno bio oktagonalnog oblika, dok je danas i on u potpunosti kružnog oblika. Takav oblik su nadopunjavale niše koje su se nalazile na svakom zidu, a jedna od njih je krila i ulaz u mauzolej. U gornjem cilindru su se u skladu s nišama nalazili prozori koji su propuštala svjetlost u mauzolej. U građenju mauzolej arhitekt je upotrijebio zanimljivu tehniku u kojoj je u zidove stavljao posude i amfore, jednostavan, ali efikasan način olakšavanja čitave strukture mauzoleja bez ugrožavanja njezine stabilnosti. Mauzolej je bio prenamijenjen u utvrdu u 8. stoljeću, no i dalje je ostao Helenina grobnica do 11. stoljeća, kada je njezin sarkofag premješten u vatikanski muzej.⁸⁸

6. Primjeri antičkih grobnica u Hrvatskoj

6.1. Antičke kružne grobnice s dromosom u Hrvatskoj

U sjevernoj se Hrvatskoj sve više inteziviraju istraživanja rimnodopskih nekropola ranocarskog razdoblja zbog čega se njihov broj penje na čak šezdesetak otkrivenih nekropola. Osim nekropola koje pronalazimo uz veća urbana naselja, otkrivene su i nekropole koje povezujemo s manjim vikusima ili vilama rustikama. Na takvim mjestima, do nedavno uopće ne označenim kao arheološkim lokalitetima, pronalazimo veliku kvalitetu stela te raznovrsne grobne oblike. To ne čudi s obzirom da je Panonija zauzimala važno mjesto u Rimskom Carstvu.

Među brojnim grobnicama dvije se ističu te ćemo njima posvetiti posebnu pažnju. Riječ je o grobnicama građenim tehnikom suhozida čiji je tloris kružan, a za koje se pretpostavlja da su imale kupolu. Pred ulazom izgrađen je dromos. Objе grobnice otkrivene su u blizini Zagreba, na

Slika 29: Grob s dromosom u Novim Čehima

⁸⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Mausoleum_of_Helena

lokalitetima Donji Čehi u Turopolju i Bratelji-Ulica na Žumberku.

Nekropola u Novim Čehima otkrivena je slučajno tijekom iskapanja kanalizacijskih rovova 1988. godine. Pronađena je stela s prikazom robovske obitelji Valensa. Potom su godinu 1991. nastavljena arheološka istraživanja kada bivaju iskopana tri tumula.⁸⁹

Tumul br. 1 ističe time što je bio intaktiran i stoga što je u njemu pronađen novac cara Tiberija što ga datira kao najstarijeg od pronađenih grobova u sjevernoj Hrvatskoj. Tumul br. 3 samo je djelomično istražen zbog blizine ceste i privatnih parcela. Ipak, najzanimljiviji tumul br. 2 onaj je u kojemu je pronađena kružna grobnica s dromosom. Građen je tehnikom suhozida od lomljenog kamena. Nasuprot se ulaza nalazila kamena polica, predviđena za polaganje urne. Unutarnji je promjer grobnice iznosio čak 180 cm, dužina dromosa bila je 107 cm, a visina police za urnu 22 cm. Pretpostavlja se kako je grobnica imala kupolu, ali zid je očuvan do visine od 50 cm. Pogrebni prilozci su siromašni, odnosno sastoje se samo od ulomaka keramičkih posuda, a pretpostavlja se kako je tome tako zbog plačke koja se vjerojatno dogodila još u antici. Pronađene su posude rekonstruirane i pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Slika 30: Grob u Gornjoj Vasi

Arheološko istraživanje na Žumberku započelo je na lokalitetu Gornja Vas 1982. godine. U pronalasku dodatnih nekropola pripomoglo je i domaće stanovništvo s informacijama o nalascima arheološkog materijala. Upravo su te informacije pomogle da arheolozi počnu iskapati na lokalitetu Bratelji-Ulica.⁹⁰

Rezultati su od početka bili zamjetni te se već u prvom iskapanju pronalaze dva groba i ogradni zid jedne grobne parcele. Sve su grobnice kružnog tlorisa bile zasuti zemljom. Ovakvi su grobovi rijetki u Slavoniji, a karakterističniji su za Štajersku i u Prekmurju te u Austriji i Mađarskoj.

⁸⁹ Gregl, Zoran, *Antičke kružne grobnice s dromosom u Hrvatskoj*, Opuscula archaeologica 23-24, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1999-2000., str. 165.

⁹⁰ Gregl, Z., *Antičke kružne grobnice s dromosom u Hrvatskoj*, str. 166.

U Hrvatskoj se mogu pronaći tri tipa okruglih grobnica. Prvi su tip okrugli grobovi bez otvora. To nam ujedno govori kako su namijenjeni pojedinačnom ukopu jer manjak otvora upućuje na to da nisu predviđeni za višekratnu upotrebu. Drugi je tip okrugla grobnica s otvorom koja je najvjerojatnije predviđena za obiteljski ukop. U takvim se grobovima nasuprot ulaza katkada nalazi polica predviđena za urne dok se ostali prilozi polažu na pod grobnice. Treći je tip okruglih grobnica identičan drugome tipu, uz dodatak dromosa. Svi su grobovi ovoga tipa pronalazeni na paljevinskim nekropolama sjeverne Hrvatske, a koje se javljaju od početka 1. st. pa do početka 2. st.⁹¹

6.2. Antičke grobnice i grobni spomenici u Mursi

Teritorij na kojemu su obitali Rimljani obuhvaćao je i naše krajeve, a poznato je kako je na prostoru suvremenog Osijeka nekada bio antički grad Mursa. Zahvaljujući istraživanjima domaćih arheologa, danas imamo jasan uvid u brojne aspekte života, ali i smrti u tom antičkom gradu.

Rimljani su vjerovali u zagrobni život stoga ne čudi kada u njihovim grobnicama pronalazimo predmete koji su služili u svakodnevnom životu, a koji bi mogli poslužiti pokojniku i u posmrtnom životu. Tijekom prva dva stoljeća poslije Krista uobičajena je bila incineracija, dok se inhumacija pojavljuje pri kraju drugoga stoljeća i obilježava ostatak rimskog obitavanja na ovim područjima.

Urne su bile izrađene od kamena, olova i stakla te najčešće od gline u obliku zdjele. Osim urne, u grob su se polagale i posude s hranom i pićem te pokojnikovi osobni predmeti. Sarkofazi su pak bili isklesani od jednog komada kamena, odnosno od dva s time da je drugi činio poklopac. Na području Murse pronađeno je petnaest takvih sarkofaga. Četiri su sarkofaga ukrašena noričko-panonskim volutama, a u njihovim su nišama sa svake strane natpisne ploče pronađene figure genija. Pokrovni dio ukrašavan je uglovnim akroterijama. Sarkofazi su izrađivani od kamena vapnenca od čega je izrađivan i jedini neotvoreni sarkofag u kojem je pronađen ranokršćanski grobni prilog iz 4. stoljeća.⁹²

⁹¹ Isto, str. 167.

⁹² Šimić, Jasna, Filipović, Slavica, *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, Muzej Slavonije i Baranje, Osijek, 1997. str. 65.

Sama groblja su se, tipično za antiku, prostirala uz ceste koje su izlazile iz Murse. Sjeverna se nekropola nalazila na cesti koja vodi za Aquincum, istočna na cesti koja vodi za Teutoburgium, južna na cesti koja vodi za Cibalae, a zapadna na cesti koja vodi Poetovio. Većina ih je istražena, a najbogatiji su se grobni ostatci pronašli u grobu od opeke otkrivenom 1946. godine na jugoistočnom dijelu Trga bana J. Jelačića. Nalaz se sastojao od tri zlatna prstena, zlatne naušnice, tri zlatna zrna, perle od crne staklene paste, koštane ukosnice, vrča od gline te dva bakrena novca. Na istočnoj strani trga pronađeno je čak 33 groba što je najveći broj pronađenih grobnica Murse.

Grobna su mjesta bila označavana nadgrobnim spomenicima. Njihov je najjednostavniji oblik titulus koji čine jednostavno oblikovana ploča s natpisom. Takvih je na području Murse tri, a sva tri pripadaju vojnim osobama s prijelaza 2. na 3. stoljeće. Kompleksiniji oblik nadgrobni spomenika su stele koje u Mursi odlikuje visina od preko 2 metra, a koje su postavljene na kamenu bazu koja se nalazila ispod zemlje. Stele na sebi sadrže osnovne podatke o pokojniku u koje ubrajamo ime, dob i zvanje ili status. Slavica Filipović stele dijeli na stele bez likovnog ukrasa, stele s natpisnim poljem i figuralnim poljem, stele s portretom u glavnom polju i manjim dekorativnim poljima, stele s posebno izrađenim portretnim poljima, stele izrađene s posebnim zabatnim dijelom i stele s posebnim najgornjim ukrasom.

U Mursi je pronađeno šest stela i to većinom na Trga bana J. Jelačića. Na njegovoj jugoistočnoj strani pronađena je 1900. godine stela koja je pripadala Juliji Primili, dimenzija 2,3 metra visine te 0,9 metara širine. Možemo ju podijeliti u četiri polja. U gornjem dijelu nalazi se trokutasti zabat s prikazom orla koji u pandžama nosi zmiju. Epistilna greda ukrašena je u sredini s amforom, a sa strane s dva grifona. Pravokutno natpisno polje uokviruje pobočni niz ukrašen cvjetovima. Na dnu stele pronalazimo reljefno pravokutno polje s prikazom dva pauna na amfori iz koje se grana vinova loza s grozdovima. U nastavku donosim tekst te slobodan prijevod Slavice Filipović.⁹³

⁹³ Šimić, J., Filipović, S., *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, str. 68.

IVLIAE C (AII)	Juliji, Gajevoj
LIBERTAE	Oslobođenici
PRIMILLAE	Primili
ANNOR (UM) XXV	Godina dvadesetpet,
H (IC) S (ITA) E (ST)	Ovdje je pokopana
C (AIUS) IVLIVS SVC	Gaj Julije Sukces
CESSVS COLLIB (ERTAE)	Suoslobođenik
BENEMERENTI	Dobroj
D (E) S (UA) P(ECUNIA)	Dao načiniti od svoga novca

Od ostalih nadgrobnih spomenika možemo spomenuti još samo aru koja je sačuvana u jednom primjerku. Izrađena je od vapnenca s profiliranom natpisnom pločom i očuvanim gornjim uglovnim akroterijem. Podigao ju je carski prokurator Emilijan u spomen na sina Kv. Korvinija Severinijana.⁹⁴

⁹⁴ Šimić, J., Filipović, S., *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, str. 68.

7. Zaključak

Prateći razvoj arhitekture grobnica pratimo i razvoj kulture čitave antike i njezinih naroda. Načini pokapanja, veličine grobnica i arhitektonski oblici pokazatelji su umjetničkih dosega i mogućnosti antičkih naroda, ali i njihova posebna odnosa prema smrti, a s njom i prema zagrobnome životu.

Unutar Stare Grčke možemo pratiti jasne razlike u oblicima grobne arhitekture po razdobljima. Minojska i Mikenska kultura jasno se naslanjaju jedna na drugu. Iako već Minojska kultura ostavlja grobnice vrijedne pažnje, najpoznatije i najvelebnije grobnice potječu iz razdoblja Mikenske kulture. Pored grobnih krugova A i B, u Mikeni se posebice ističu tolos grobnice sa svojom iznimnom veličinom i složenom arhitekturom. Lažne kupole tolos grobnica najimpresivniji su arhitektonski ostatak čitavoga razdoblja, a njihova veličina neće biti nadmašena sve do vremena Rimskoga Carstva.

Razdoblje Stare Grčke obilježavaju manje grobnice locirane na nekropolama. Od velike su umjetničke važnosti sarkofazi i stele koji su većinom djela visoke umjetničke vrijednosti. Ipak, ne pronalazimo grobnice koje će nas zadiviti kao što su nas mogle zadiviti tolos grobnice. Razlog tome možemo pronaći u razvoju individualnosti i političke moći grčkoga građanina. Za razliku od starijih razdoblja, u ovome su Grci ravnopravni te stoga samo rijetki istaknuti pojedinci zaslužuju grobnice nešto veće od ostalih svojih suvremenika.

Rimsko se Kraljevstvo diči ostacima par arhitektonski složenijih grobnica, no povratak na put velebnih grobnica kakve smo vidjeli u mikenskoj kulturi donosi nam Rimsku Republiku. U njezinom se razdoblju ponajviše ističe grobnica obitelji Scipion koja svojom veličinom i arhitekturom prelazi sve ostale grobnice ovoga razdoblja. Spomenuti treba i pekara Eurisaka čija je grobnica pokazatelj novih društvenih odnosa i mogućnosti da svaka klasa dostigne bogatstvo i blagostanje.

Najistaknutije grobnice antičkoga razdoblja ipak potječu iz Rimskoga Carstva. Razdoblje je to kulturnog i ekonomskog vrhunca antike što se odražava na sve segmente života Rimljana, pa tako i na grobnu arhitekturu. Iako se, kao i u prethodnim razdobljima, običan puk pokapa u nekropolama s jednostavnom grobnom arhitekturom sličnoj onoj u Staroj Grčkoj, istaknuti pojedinci si grade grobnice koje svojom veličinom te umjetničkom i arhitektonskom vrijednošću spadaju u sam vrh antičke arhitekture uopće. Taj je trend započeo

već prvi car August sa svojim velebnim mauzolejom širokim 90, a visokim 45 metara. Kao značajne grobnice treba spomenuti Mauzolej Cecilije Metel, Piramidu Gaja Cestiusa, Priscilinu grobnicu, Hadrijanov mauzolej, Grobnice uz via Latinu i Helenin mauzolej.

U ovoj se skupini ističu katakombe, kao grobna arhitektura niže arhitektonske vrijednosti, ali svejedno kao odraz rimskog odnosa prema nižim slojevima. Upravo su katakombe čuvar prvih kršćanskih, ali i židovskih umjetničkih dijela toga razdoblja.

U Hrvatskoj pronalazimo brojne grobnice iz ovoga razdoblja. Primjer utjecaja antičke arhitekture na ove prostore pronalazimo u sjevernoj Hrvatskoj gdje se nalaze kružne grobnice s dromosom kakve su nam poznate iz Grčke. U Mursi pak pronalazimo nekropole koje nam mogu poslužiti kao savršeni primjer rimske nekropole što govori o raširenosti i povezanosti rimske kulture na čitavome području Rimskoga Carstva.

Iz priloženog vidimo kako se antičke civilizacije međusobno isprepliću i naslanjaju jedna na drugu te kako se to očituje i u grobnoj arhitekturi. Prikazane su grobnice dokaz vječne težnje ljudskih kultura za isticanjem svojih dosega i moći, ali i željom za osiguravanjem blagodati u zagrobnome životu.

Proučavanjem grobnica proučavamo i antičku svakodnevicu, odnosno život u antici. Promjene po razdobljima jasno su vidljive i one odražavaju promjenu u mentalitetu. Usporedimo li pokapanje u Staroj Grčkoj i pokapanja u Rimskom Carstvu vidimo kako se u pogrebnoj arhitekturi odražava uloga individue u te dvije kulture. Dok u Grčkoj pronalazimo ujednačenost među grobnicama što prikazuje jednakost među građanima polisa, u Rimu pronalazimo čitav spektar grobnica različitih veličina i opremljenosti što odražava i važnosti individua i njihovih osobnih dostignuća u rimskome društvu. Taj odnos doista i pokazuje stvarnost tih dvaju kultura što potvrđuje tezu kako proučavanjem odnosa određene kulture prema smrti učimo i o odnosu te kulture prema životu.

8. Literatura

Flaceliere, Robert, *Grčka u doba Perikla*, Naprijed, Zagreb, 1979.

Gregl, Zoran, *Antičke kružne grobnice s dromosom u Hrvatskoj*, Opuscula archaeologica 23-24, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1999-2000.

Guatoli, Maria Teresa; Rambaldi, Simone, *Izgubljeni gradovi drevnog svijeta*, Stanek, Varaždin, 2008.

Lewandowski, Herbert, *Povijest rimskih običaja*, Demetra, Zagreb, 2007.

Pasini, U., *U zemlji muza: znameniti gradovi i predijeli Grčke*, Marjan tisak, Split, 2004.

Regulier, Catherine, *Najveće kulture svijeta: Grčka*, Extrade, Rijeka, 2005.

Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007.

Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, Europapress holding, Zagreb, 2007.

Skupina autora, *Rim*, Profil, Zagreb, 2009.

Stierlin, Henri, *Greece: from Mycenae to the Parthenon*, Tashen, Köln, 2009.

Šimić, Jasna, Filipović, Slavica, *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, Muzej Slavonije i Baranje, Osijek, 1997.

Internet literatura:

<http://www.jutarnji.hr/pronaden-grob-aleksandra-velikog--arheolozi-pronasli-kraljevsku-grobnicu-u-grckoj/1121973/>

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/402989/Gde-je-grob-Aleksandra-Velikog/print>

http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_funerals_and_burial

http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_funerals_and_burial

<http://www.romeanditaly.com/en/tomb-of-the-scipios/>

<http://metro-portal.hr/obiteljska-grobnica-scipiona-africkog-otvara-se-za-posjetitelje/66421>

http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_Eurysaces_the_Baker

http://depts.washington.edu/hrome/Authors/peeter/TheEvolutionofaMonumentalSpaceTheBakersTombandPortaMaggiore/pub_zbarticle_view_printable.html

http://en.wikipedia.org/wiki/Casal_Rotondo

<http://www.ancient.eu/article/657/>

<http://archeoroma.beniculturali.it/en/archaeological-site/mausoleum-caecilia-metella>

<http://archeoroma.beniculturali.it/en/archaeological-site/pyramid-caius-cestius>

http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_Priscilla

<http://www.coopculture.it/en/heritage.cfm?id=89>

<https://www.ricksteves.com/watch-read-listen/read/articles/romes-catacombs>

http://en.wikipedia.org/wiki/Catacombs_of_Rome

<http://www.casavincenzo.com/eng/HelenaPark.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Mausoleum_of_Helena

9. Popis priloga

Slika 1: kružna grobnica u Mesari:

http://www.webcrete.net/index.php?option=com_content&task=view&id=719&Itemid=110,

provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 2: rekonstrukcija Mikene: <http://povijest.net/?p=3186>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 3: Grobni krug A: http://www.mesogeia.net/trip/mycenae/mykcirclegrave_en.html,

provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 4: Grobni krug B: <http://www.ourtravelpics.com/photo/mycenae/2/>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 5: Ulaz u Atrejevu riznicu: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Mikena>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 6: Atrejeva riznica: <http://archsoc.westphal.drexel.edu/New/ArcSocISA4.html>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 7: Agamemnonova maska: http://hr.wikipedia.org/wiki/Mikenska_kultura, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 8: Prikaz pogrebnog rituala:

http://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_funeral_and_burial_practices, provjereno: 29. 8.

2014.

Slika 9: Atensko groblje na Keramiku:

<http://catbirdinggreece.wordpress.com/2012/09/02/kerameikos-an-ancient-cemetery/>,

provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 10: Stela Deksilios: http://www.greece-athens.com/page.php?page_id=69, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 11: Stela Hegezo:

http://nam.culture.gr/portal/page/portal/deam/virtual_exhibitions/EAMS/EAMG3624,

provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 12: Lapis Niger: <http://www.vroma.org/~forum/lapn.html>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 13: Scena simpoziuma

<http://worldhistoryandanthropology.blogspot.com/2014/02/paestum-pre-indo-european-rome-and-pre.html>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 14: Motiv ronoca <http://worldhistoryandanthropology.blogspot.com/2014/02/paestum-pre-indo-european-rome-and-pre.html>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 15: ulaz u mauzolej obitelji Scipion: http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Scipios, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 16: Grobnica pekara: <http://romeonrome.com/2012/07/2012-rome-monti-monuments-baths-churches-and-eur/>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 17: Casal Rotondo: http://digilander.libero.it/navigaroma/la_via_appia_antica.htm, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 18: Ulaz u mauzolej: http://www.livius.org/ro-rz/rome/rome_mausoleum_augustus.html, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 19: Augustov mauzolej: https://wings.buffalo.edu/AandL/Maecenas/rome/tomb_augustus/ac991333.html, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 20: Mauzolej Cecilije Metel: http://www.romanhomes.com/your_roman_vacation/quarters/ancient-appian-way-appia-antica.htm, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 21: Piramida Gaja Cestiusa: <http://www.cemeteryrome.it/history/pyramid.html>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 22: Priscilina grobnica: http://en.wikipedia.org/wiki/Appian_Way, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 23: Rekonstrukcija originalnog izgleda Hadrijanovog mauzoleja: <http://www.studyblue.com/notes/note/n/final/deck/2836959>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 24: Anđeoska tvrđava: http://teamwak.blogspot.com/2007/06/castel-sant-angelo-and-hadrians_07.html, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 25: Grobnica Valerii: http://en.wikipedia.org/wiki/Tombs_of_Via_Latina, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 26: Unutrašnjost katakombi: <http://www.mtouch-rome.com/sightseeing/guided-christian-tours.html#anchor4>, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 27: Mjesto za vjerske obrede unutar katakombi: http://www.newliturgicalmovement.org/2011/04/story-of-susanna-in-liturgy-of-lent.html#.U_oHPI_tqM, provjereno: 29. 8. 2014.

Slika 28: Helenin mauzolej: <http://www.pilgrimstorome.org.uk/gallery/picture.php?/34/category/8>, provjereno: 29. 8. 2014.